

HİLÂFETİN KALDIRILMASININ AVUSTURYA BASININDA YANSIMALARI

Gülşen İstek*

Öz

Memlûk Sultanlığının fethinden itibaren kutsal emanetlerle beraber devralınan Hilâfet makamı Osmanlı padişahlarına manevi bir otorite sağlamıştır. Hilâfet makamı saltanatın kaldırılmasının akabinde 3 Mart 1924 yılında yeni meclisin iradesi sonucu kaldırılmış ve son halife Abdülmecid Efendi aile efradıyla beraber ülke dışına gönderilmiştir. İslam dünyasında geniş bir yankı bulan bu hadise Avrupa’da da ilgiyle takip edilmiştir. Öyle ki Avrupa basını olayı bir iki gün içinde gazetelerin baş sayfasında duyurmaya başlamış, zaman içinde de konunun haber değeri azalmasına rağmen uzunca bir süre daha köşe yazılarıyla Hilâfet kavramını yorumlamaya devam etmişlerdir.

Hilâfetin kaldırılması Avrupa’da basılan gazetelerde çok daha geniş bir perspektifte işlenmiş ve gazetelerde “bölgeden gelen raporlar” şeklinde yayımlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin ezeli rakibi ve son müttefiki olan Avusturya’da basılan gazetelerde de Hilâfetin kaldırılmasının detaylı bir şekilde aktarıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada Hilâfetin kaldırılmasının ve akabinde gelişen olayların Avusturya basınındaki yansımaları ortaya konacaktır. Bu bağlamda maiyetiyle beraber Avrupa’ya giden Abdülmecid Efendi’nin yolculuğu, uğradığı menziller ve bu süreçte yaşadığı hadiseler aydınlatılmaya çalışılacaktır. Ayrıca kaldırılan Hilâfet makamının yerine Avrupa devletleri tarafından planlanan yeni oluşumların haberleri de söz konusu gazetelerden taranacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hilâfet, Abdülmecid Efendi, Avusturya, Gazeteler

THE REFLECTIONS OF ABOLITION OF THE CALIPHATE IN AUSTRIA PRESS

Abstract

After the conquest of the Mamluk Sultanate, the Khilafis authority, which was taken over with the relics, provided a spiritual authority for the Ottoman sultans. After the abolition of the sultanate on 3 March 1924, the new parliament was abolished and the last caliph Abdülmecid Efendi was sent out of the country together with his family. This event, which has a wide resonance in the Islamic world, has been followed with interest in Europe. In fact, the European press began to announce the event on the front page of

Article Types/Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Makale Geliş Tarihi:02/03/2019, Accepted/Kabul Tarihi: 25/07/2019

Doi: 10.26791/sarkiat.534778

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, gulsenistek@siirt.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3064-1071>

the newspapers within a few days, and they continued to interpret the concept of the Khilafah for a long time, despite the fact that the news was reduced.

The abolition of the Khilafah was carried out much more widely in the newspapers published in Europe and was published in the newspapers as reports. In the same way, it is seen that the removal of the Hilâfet in newspapers published in Austria is detailed.

In this study, the reflections of the abolition of the Khilafah and the subsequent events in the Austrian press will be reflected. In this context, the journey of Abdulmecid Efendi, who travels with his family to Europe, the station of this exile and the events in this process will be tried to clarify. In addition, the news of the new formations planned by the European states, instead of the removed Caliphate authority, will also be screened.

Keywords: Islamic History, Caliphate, Abdulmecid Efendi, Austria, Newspapers.

GİRİŞ

Halifeliğin kaldırılmasının Avusturya basınındaki yansımalarını aktarmadan evvel Avusturyalıların halifelik kurumundan ve halife kavramından neler anladığını irdelemek gerekir. Konu ve çalışma bütünlüğü çerçevesinde yine gazeteler aracılığıyla bahsedilen kurum ve kişinin tasviri şu şekilde yapılmıştır:

“Avrupalılar için Halifenin ne anlama geldiğini anlamak zordur. Genel bir yargıya göre, Halife “Müslümanların Papası” olarak bilinir. Şayet o, Papa gibi dini otoritenin bir unsuru olsaydı, kendi inancındaki kimselerin manevi lideri, Liturya’nın, ahlâkın ve Dogmaların en üst kurumu olamazdı. Halife az bir dini otoriteye sahip değildir. İslam’da dogmatik ve ritüel meseleler Hıristiyan kiliselerine oranla daha kolay nitelikte olduğundan, bu meseleler Müslüman din adamları ve onların konseylerinde (mahkemelerinde) çözülebilir”.¹

Görüldüğü üzere gazete, okuyucularının halifelik kurumunun ve halifenin ne olduğunu Papalık ve Papa üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Ancak ilerleyen satırlarda Halifenin Papa’dan farklı yönlerinin de olduğu aktarılmıştır. Haberde, Halife’nin Papa’dan farklı olarak aynı zamanda “Müslümanların Komutanı” vasfını taşıdığı ve bu nedenle diplomasi ve savaş durumlarında kendisine tabi olan topraklar dışında dinin en yüksek çıkarlarını savunmak zorunda olduğu, bu nedenle kendisine tabii olan bütün Müslümanların ona karşı saygılı olmak zorunda kaldığı, daha açık bir ifadeyle halifenin siyasi ve askeri bir otorite olduğu belirtilmiştir. Haberin devamında ise bahsedilen unsurlardan dolayı halifenin meşru kabul edilmesi gerektiği, çünkü onun görevlerinin Papa’dan daha ağır olduğu için güçlü ve otoriter olmak zorunda olduğu, bazı Avrupalı devlet adamlarının hayal ettiği gibi bir halifenin Hıristiyan büyük güçlerin etkisi altında olmasının bir hayal veya da masal unsuru olabileceği bildirilmiştir.² Guglielino Ferrero tarafından kaleme alınan bu yazının asıl amacı aktarıldığına göre Alman okuyucuların halifelik hakkında bilgi sahibi olabilmeleri ve ayrıca onların Ankara Hükümeti’nin çalışmaları hakkında fikir yürütebilmeleri içindir. Zira yazının bir sonraki paragrafında Ankara Hükümetinin çalışmaları ihtilâl olarak nitelendirilmiş ve cümlelerine “*Türk*

¹ *Neue Freie Presse*, 18Maerz 1924, Nr.21439, 4; *Vorarlberger Volksblatt*, 9 Maerz 1924, 2.

² *Neue Freie Presse*, 18 Maerz 1924, Nr.21439, 4; *Vorarlberger Volksblatt*, 9 Maerz 1924,2.

imparatorluğundaki ihtilâlden sonra artık Müslüman bir devlet yok ve bu nedenle onların lideri (Mustafa Kemal) gerçek bir halife olabilir. I. Dünya Savaşı'nda Avrupa monarşileri sona erdiği gibi halifelik de sona erdi. Bu sistemi Ankara'daki Türkler öldürmedi, onlar sadece ölümü belgelediler”³ sözleriyle devam etmiştir.

Die Neue Zeitung isimli gazetede Halifeliğin genel tarihi kısaca şöyle anlatılmıştır:

“Halifelik, Müslümanların en üst dini kurumudur ve M.S. 632 yılında Muhammed'in ölümünden sonra Ebu Bekir'in Müslümanların en üst yönetimi sorumluluğuna almasıyla başlamıştır. Ebu Bekir'in vasiyetnamesine göre ondan sonra Ömer halife olmuştur. En son halifelik Muhammed'in yeğeni ve damadı olan Ali'ye geçmiştir. Ali'nin ölümünden sonra Şam'da oturan ve onun en güçlü düşmanı olan Ümeyyeoğullarından Muaviye, İslam'da kendi başına hâkimiyet kurarak ortaya çıkmıştır. 751 yılında Muhammed'in akrabalarından olan Abu'l Abbas Emevileri püskürtmüş ve Abbasi Hanedanlığını kurmuştur. Abbasiler 13. yüzyılda Mısır'a çekilmek zorunda kalmışlar, ancak buna rağmen Halifeliği ellerinde bulundurmaya devam etmişlerdir. Mısır'ın Türkler tarafından 1517 yılında fethinden sonra Türkler onların mirasçıları gibi davrandılar. Çok uzun bir süre, neredeyse bir buçuk asır Halifelik Asya'da, Afrika'da ve hatta Avrupa'nın Balkan topraklarındaki Müslümanlar için oldukça önemli bir role sahip oldu”⁴.

Avusturya'da yayımlanan bazı gazetelerde halifelik mevzusu uzun uzadıya tartışılmış, bu tür tartışmaların olduğu gazetelerde halifelik tarihçesiyle birlikte 2 tam sayfa yer tutmuştur. Örneğin Linzer Tages-Post gazetesi ilk sayfasından “Der Sturz des Kalifats” (Halifeliğin Çöküşü) başlıklı bir haber yapmış ve haberde Hz. Ali'den sonra Hilâfet kurumuna neler olduğu, Şii-Sünni akımlarının ortaya çıkışını, Hilâfet kurumunun Papalıktan farkını (sadece dini görevi yoktur, aynı zamanda bütün Müslümanları korumak zorundadır), Cuma namazlarının halife için bir teoloji dersi hükmünde olduğundan halifenin mutlaka katılması gerektiğini, son dönemlerde Türk sultanlarının hem kendi topraklarında hem de kendilerinden çok uzaktaki yerlerde dünya siyasetine ayak uyduramadıklarından zorlandıklarını aktarmıştır.⁵

Salzburger Volksblatt gazetesi kimlere halife denebileceğini “sürgüne gönderilen Osmanlı Hanedanlığı, Arapça bir isim olan “Othman” veya da “Osman” isminden türemiş ve yöneticileri Peygamberden sonra yerine gelen anlamı taşıyan Halife, Malik, Sultan veya Padişah=Kayser, Şah= Kral, Şehinşah=Kralların kralı gibi unvanlar taşıdı⁶ cümlesiyle okurlarına aktarmıştır. İlerleyen satırlarında ise Hilâfetin Osmanlı Devleti'ne Yavuz Sultan Selim Han ile 1517 yılında geçtiğini ve 1538 yılından itibaren Halife olabilmek için Osmanlı hanedanı mensubu olma şartı getirildiğini ve 3 Mart 1924 yılına kadar da İstanbul merkezli olarak hükümdarın kendisi tarafından yönetildiğini belirtmiştir.⁷

³ Neue Freie Presse, 18 Maerz 1924, Nr.21439, 4.

⁴ Die Neue Zeitung, 4 Maerz 1924, Nr.63, 1.

⁵ Linzer Tages-Post, 8 Maerz 1924, Nr.57, 1.

⁶ Salzburger Volksblatt: unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, 24 Maerz 1928 (Samstag), Nr.70, 6.

⁷ Vorarlberger Volksblatt, 9 Maerz 1924, 2.

Gazetelere göre halifelik kaldırılmadan evvel, özellikle Hindistan'da bu kurumu en etkili kullanan son hükümdar Sultan II.Abdülhamid Han'dır.⁸ Ancak gazeteler bir taraftan Abdülhamid Han'ı güçlü ve zeki bir padişah olarak betimlerken diğer taraftan kendi ülkesinde özellikle tahtan indirilişi sırasında yaşanan hadiseleri aktararak tahtını dahi koruyamayan zayıf bir hükümdar portresi çizmişlerdir. Tezat bir şekilde işlenen bu temada bazı ayrıntılara üzerinde durmak gerekir. Neues Wiener Journal gazetesine göre Abdülhamid Han'ı tahtan indirenler arasında bulunan Esad Paşa hükümdara karşı gayri edebi ve hatta ukalalığa varan bir hali mevcutken, Sultan Abdülhamid'in ise bu isyancılara karşı olan davranışı "Sultan üniformalarını giyerek bu heyeti karşıladı" ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla gayet sakin ve edebi ölçülerdedir.⁹ Konu ile bağlantılı olarak Esad Paşa'nın Sultana söyledikleri de aynı gazetede şu sözlerle verilmiştir: "*Hamid Efendi, Sen Sultan mı oldun! Sen Halife de mi oldun! Hiçbir kimse artık senin hakkında daha fazla şey bilmek istemiyor! En iyisi, sen şimdi cehenennem ol git! (Haydi git çabuk!)*".¹⁰ Haberin son kısmında parantez içinde yer alan ibare Türkçe olarak yazılmıştır. Görüldüğü üzere haberde 1908 yılından itibaren Halifelik makamının Avrupalılar değil bizzat Avrupa hayranı Osmanlılar tarafından küçümsendiği hitaplara yansıyan bir ayrıntı olarak göze çarpmaktadır.

1. Halifeliğin Kaldırılma Aşamaları

Halifeliğin kaldırılmasının ilk aşamasının saltanatın kaldırılması olduğu ve 1922 yılından bu yana da yeni meclisin gündeminde olduğu Avusturya gazetelerindeki haberlere yansımıştır. Neue Freie Presse adlı bir gazetede yer alan bir haberde; saltanatın kaldırılmasından sonra Büyük Millet Meclisi'nin Halifelik kurumunun Türk halkına ait bir ayrıcalık olarak devam edip etmeme hususunda acilen bir karar vermek zorunda olduğu belirtilmiştir. Habere göre Hilâfet makamı için öngörülen diğer bir husus ise; bu makamın dini, siyasi olmayan bir kurum olarak bütün Muhammedî dünyanın bir meselesi yapılmasıdır.¹¹ Prager Tagblatt isimli gazete "Die Dynastie Osman des Kalifats verlustig" (Osmanlı Hanedanlığı Halifeliğini Kaybetti) manşetiyle 2 Kasım 1922'da kaldırılan Saltanatın Hilâfetin kaldırılmasının ön hazırlığı mahiyetinde olduğu hususunu desteklemiş ve bunun yanı sıra 17 Kasım 1922'de Sultan Vahdeddin Han'ın ülkeyi terk etmesinden sonra meclisin Abdülmecid Efendi'yi halife yaptığını ve halifenin burada olmasından dolayı da İstanbul'un İslam'ın merkezi olduğunu da satırlarına taşımıştır.¹² Ancak aynı gazetede Şapka İnkılâbından 1 yıl, Harf İnkılâbından ise tam 4 yıl önce "*Türkiye'de bazı kayda değer reformlar da yapılmalıdır. Doğuyu, Türklerin hâkimiyetinde kaldığı müddetçe, Batıya yaklaştırmalıdır. Fesi kaldırmayı ve Türkçe yazıdan Latinceye geçmeyi de hedeflerine koymalıdır*"¹³ şeklinde bir haberin paylaşılması oldukça enteresan ve kayda değer görülmüştür.

Gazetelerde Dr. Rıza Nur Bey'in saltanatın kaldırılması ve hanedanın sürgün edilmesinden sonra Halifeliğin de kaldırılmasının siyasi sonuçlarının ağır olacağı öngörüsüne uygun olarak "Seçim usulü ile Halifelik" teklifini gündeme getirmesi ve böylelikle bu makamın Türk ulusuna ait bir ayrıcalık olarak devam edebileceği

⁸ Reichspost, 6 Maerz 1924, Nr.65, 1.

⁹ Neues Wiener Journal, 2 April 1931, Nr.13421, 9.

¹⁰ Neues Wiener Journal, 2 April 1931, Nr.13421, 9.

¹¹ Neue Freie Presse, 4 Maerz 1924, Nr.21365, 1.

¹² Prager Tagblatt, 5 Maerz 1924, Nr.55, 1.

¹³ Prager Tagblatt, 5 Maerz 1924, Nr.55, 1.

düşüncesine de yer verilmiştir.¹⁴ Çeşitli politik sebeplerden ötürü uluslararası politika da seçimle görevlendirilecek bir Hilâfet Kurumunu desteklemiştir. Nitekim bu hususun Avusturya tarafından da desteklendiği Neue Freie Presse adlı gazetenin okuyucularına tatminkâr cevaplar bulabilmesi için yaptığı şu haberden de anlaşılmaktadır:

“Ne Kur’anda, ne Şeriatta, ne de yazılı veya sözlü olarak aktarılan eserlerin herhangi bir yerinde Hilâfet, veraset usulü ile bir hanedanlığa bağlanmamıştır. Eski İslami görüşlere göre Müslüman olan ve Müslümanların genelini kabul ettiği herkes halife olabilir. Mustafa Kemal Paşa’nın bugün Türkiye’de uygulamak istediği husus, aslında yeni bir sistem değildir, tam tersi eski İslami geleneklere dönüşüdür. Halife gücü ve keyfiyeti sebebiyle Sultan Süleyman’dan itibaren Osmanlı Hanedanlığından kalma kurumları istediği gibi yönetiyordu. Halifelik makamı için olan bu mücadele bugünle başlamadı, zira (Hz.) Muhammed’in ölümünden sonra halife olan (Hz.) Ebu Bekir’in öngördüğü şura yoluyla seçim usulünün genel esaslarına zarar verildi ve silah zoruyla, entrikayla, hançerle ve halifenin varislerini zehirleme yoluyla halifelik garantilenmeye çalışıldı. Birçok halife hanedanlığında görülen bu mücadelelerden, Osmanlı Hanedanlığı üyeleri zayıf rakiplerini mağlup ederek bu güce sahip oldu. Ancak uzun yüzyıllardan sonra bugün bu güç oldukça zayıf görünüyor”.¹⁵

Ayrıca aynı gazeteye yansıyan haberlerden biri de İstanbul Barosu Başkanı Lütü Fikri Bey’in Hilâfet yanlısı duruşu ve Hilâfetin kaldırılmasının öncelikle Osmanlı hanedanı daha sonra da Türk halkı için büyük bir kayıp olacağını bildiren görüşlerine yer verilmesidir.¹⁶

18 Kasım 1922 tarihi, İslam tarihinde de mevcut bulunan seçim usulü ile gerçekleştirilen Halifeliğe şahit olmuş ve 162 oyla Abdülmecit Efendi (Ek 1), Müslümanların son halifesi olarak ilan edilmiştir.¹⁷ Ancak son halife yetki bakımından diğer halifelere oranla neredeyse yok denecek kadar az yetkiye sahip olabilmiş ve yeni hükümetin kararlarının hem Türk milletine hem de İslam âlemine aktarmakla da yükümlü kılınmıştır.¹⁸ Hilâfetle birlikte yönetim şeklinin ne olduğuna ve yeni oluşturulan siyasi rejimde Mustafa Kemal ve arkadaşlarının hangi pozisyonlarda görevlendirildiği hususunda da Alman gazetelerinden bilgi almak mümkündür. Vorarlberger Volksblatt gazetesine göre Türkler; Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Cumhuriyete uygun bir yasayla rejimlerini sağlamlaştırmışlar, Atatürk’ü Cumhurbaşkanı, İsmet Paşa’yı Başbakan olarak görevlendirmişler ve bunun yanı sıra yeni yönetimle Halifelik kurumu aynı anda olamayacağından -Türk olmayan Müslümanların Halifeye daha fazla bağlı olmalarına rağmen- din ve devlet meselelerini artık ayrılması gerektiğini hususunda fikir birliği yapmışlardır.¹⁹ Gazetenin haberine göre zamanla halife lehine gerçekleşen siyasi olaylar, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına

¹⁴ *Neue Freie Presse*, 4 März 1924, Nr.21365, 1.

¹⁵ *Neue Freie Presse*, 4 März 1924, Nr.21365, 2.

¹⁶ *Neue Freie Presse*, 4 März 1924, Nr.21365, 1.

¹⁷ *Neues Wiener Tagblatt* (Tages-Ausgabe), 5 März 1924, Nr.64, 2; Oğuz AYTEPE, “Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 29-30 (Mayıs-Kasım 2002): 19.

¹⁸ *Arbeiterwille*, 9 März 1924, Nr.68, 2; *Salzburger Wacht*, 15 März 1924, Nr.63, 11.

¹⁹ *Vorarlberger Volksblatt*, 9 März 1924, 2.

karşı tepkilerin başlamasına ve ülkede çift başlı bir yönetimden ziyade bütün kararları elinde bulunduran merkezîyetçi bir sistemin varlığının zaruri olduğunu göstermiştir.

Gazetelere göre Mustafa Kemal Paşa'nın Din ve Devlet işlerini birbirinden ayrılması gerektiği ilkesi, doğal olarak Halifelik meselesini tekrardan üzerinde durulması gereken bir durum haline getirmiş ve Yeni Meclis, Türk halkının siyasi düşüncelerini etkileyecek her türlü dini akımdan (tarikât, cemaat ve en önemlisi de Halifelik makamı) kurtarmak ve her bir dini kurumu da siyasi ve politik özelliklerinden arındırılması hususunda anlaşmak istemiştir. Bahsedilen meselelerin hayata geçirilmesinin ne denli zor olduğu, Neue Freie Presse adlı gazetenin 4 Mart 1924 tarihindeki basımında da zikredilmiş ve Halifenin hamiliğindeki Türk kurumlarının bundan hoşlanmayacağı da açıkça belirtilmiştir.²⁰ Haberin devamında ise ş şekilde bir yorum yapılmıştır:

“Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı olan mücadelesi devletin sona ermesiyle zaferle sonuçlandı... (Saltanata rağmen) Halifeliğin kalmasının asıl sebebi, Türk halkına verilmiş bir hak olması ve ayrıca Türkiye sınırları haricinde yüz milyonlarca Müslüman'ı savaşa çağırabilecek manevi bir etkiye sahip olmasıdır... Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşları bütün iç- ve dış politik endişelere ve çekingenliklere bağlı olmamak için, Hilâfet Kurumuna biraz daha ihtiyaç duyuyorlardı”.²¹

Hilâfetin kaldırılması söylentilerine karşı İstanbul'da yayımlanan Tanün Gazetesi gibi bazı gazeteler bu konuda fikirlerini açıkça beyan etmekte ve Halifeliğin kaldırılmasının siyasi sonuçlarının neler olduğu hususuna da değinmektedir. Söz konusu gazetenin 11 Kasım 1923 tarihli basımında şu sözlerle bahsedilen hususa açıklık getirilmiştir:

“Hilâfet bizden giderse beş-on milyonluk Türkiye Devleti'nin İslam âlemi içinde hiç önemi kalmayacağını, Avrupa siyaseti gözünde de son derece küçük ve değersiz bir hükümet konumuna düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir dirayete gerek yoktur... Osmanlı hanedanında kabul edilmiş ve dolayısıyla sonsuza kadar Türkiye'de kalması garanti altına alınmış Hilâfeti elden kaçırmak tehlikesini icat etmeyi akıl ve gayretle, milliyet duygusuyla yorumlamak mümkün değildir”.²²

Hilâfet makamının ne olacağı meselesi sadece Türkiye'deki muhafazakâr muhalifler tarafından değil Hindistan gibi diğer İslam coğrafyasında da endişeyle karşılanmış, Aga Han ve Ömer Ali gibi bazı önde gelen Hintli Müslümanlar 24 Kasım 1923'te İsmet Paşa'ya hitaben Londra'dan bir mektup yazarak Halifeliğin Türklere kalmasının avantajları üzerinde durmuşlar ve yazılan bu mektubu da üç büyük İstanbul gazetesinde (Tanun, İkdâm, Tevhid-i Efkâr) yayımlatmışlardır.²³ Bu mektuplar Türkiye'de muazzam bir heyecanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Halifelik taraftarları ve muhalifleri arasında şimdiye kadar üstü kapalı olan gerginlik, mektupların yayımlanmasından sonra- her ne kadar bu iki Hintli Müslüman olabilecek kargaşadan

²⁰ Neue Freie Presse, 4 März 1924, 1

²¹ Neue Freie Presse, 4 März 1924, 1

²² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çeviri: Boğaç Babür Turna, 8. Baskı (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015), 353.

²³ Vorarlberger Volksblatt, 9 März 1924, 2; Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), 5 März 1924, Nr.64, 2; Reichspost, 6 März 1924, Nr.65, 1; Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 354.

endişe duyarak mektuplarının içeriğini yumuşatmak istese de- aleni bir ayaklanmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁴ Üç büyük gazetenin yöneticileri Cumhuriyet rejiminin korunması amacıyla oluşturulan “Bağımsızlık Mahkemesi” adıyla kurulan özel mahkemelerde yargılanmıştır (Ek 2).²⁵ Tam anlamıyla bir uzlaşma olamadan Şubat ayının sonunda Ankara’daki Millet Meclisi’nde bir çatışma çıkmış ve mecliste Halifenin Cumhuriyet için bir tehlike olduğu ve halifelik ile ilgili maddelerin devlet bütçesinden çıkarılması gerektiği fikri görüşülmeye başlanmıştır.²⁶ Aynı görüşmede Hilâfet karşıtı bir devlet adamı halifelik olmasa da ulemanın Hilâfet görüşünü koruduğunu dile getirirken, diğer bir devlet adamı Osmanlı hanedanının en az Yunanlılar kadar Türkiye’ye zarar verdiğini, bir başkası ise şehzadeyi katil, hanedanın diğer üyelerini hain ilan ederek ülkeden çıkarılmasını teklif etmiştir.²⁷ Aslında dile getirilen bu düşünceler 3 Mart 1924 tarihinde ilan edilecek kararların bir ön çalışması olmuş ve tartışma boyutundaki bu öneriler Mustafa Kemal Paşa’nın konuşması ile bölünebilmiştir. 1 Mart 1924 tarihinde gerçekleşen bu konuşmada Mustafa Kemal “Din ve Siyasetin birbirinden ayrılması” gerektiğini vurgulamış, böylelikle Cumhuriyetin korunabileceği ve güvence içinde olabileceğini de sözlerine eklemiştir.²⁸

2. Halifeliğin Kaldırılması

Avusturya gazetelerinde Türkiye veya Osmanlı Devleti ile ilgili haberler 3.-4. sayfalarda, nadiren de olsa 2.sayfada yer alırken Halifeliğin kaldırılması mevzuu genellikle ilk sayfada manşete taşınmıştır. “Die Abschaffung des Kalifats beschlossen” (Halifeliğin Kaldırılmasına Karar Verildi) ve “Das Ende des türkischen Kalifats” (Türk Halifeliğinin Sonu) başlığıyla verilen haberlerde Halifeliğin son Osmanlı Sultanı VI. Mehmed’in ülkeden kaçışına kadar Türklerin hâkimiyetinde bir makam olduğu ve Halife unvanı taşıyan kişinin de bütün İslam’ın merkezi olduğu aktarılarak başlanmıştır.²⁹ Başka bir gazete ise muhabirinin İstanbul’dan gönderdiği telgrafi ilk sayfada şu cümlelerle vermiştir:

“2 Mart, İstanbul. Ankara’dan bildirildi: Majoritaetspartei (Çoğunluk partisi-Atatürk ve arkadaşları) bugün 50 milletvekilinin imzasıyla halifeliğin kaldırılması amacıyla bir yasa taslağını meclise sundu. Birinci paragraf, halifeliğin kaldırılması ve halifenin azledilmesiydi ki bu kabul edildi. Söz konusu yasa tasarısının diğer 9 maddesinde ise hanedanlık mensubu olanların Türkiye’de ikamet etmesinin yasaklanmasına ve ayrıca Türk vatandaşlığı sıfatlarının da ellerinde alınmasına karar verilmiştir. “Bu kişiler 10 gün içinde ülkeyi terk etmeli ve belli bir tazminat da almalı”, hükmü bu habere eklenmiştir. Tasarının bütün maddeleri kabul edilmiştir. Halife ve onun hanedan mensubu ailesi, hükümet tarafından tahsis edilen bir vapurla Mısır’a gönderilmeliler”.³⁰

²⁴ *Vorarlberger Volksblatt*, 9 Maerz 1924, 2; *Reichspost*, 6 Maerz 1924, Nr.65, 1

²⁵ *Reichspost*, 6 Maerz 1924, Nr.65, 1.

²⁶ *Vorarlberger Volksblatt*, 9 Maerz 1924, 2; *Reichspost*, 6 Maerz 1924, Nr.65, 1.

²⁷ *Reichspost*, 6 Maerz 1924, Nr.65, 2.

²⁸ *Vorarlberger Volksblatt*, 9 Maerz 1924, 2; *Reichspost*, 6 Maerz 1924, Nr.65, 2.

²⁹ *Neue Freie Presse*, 4 Maerz 1924, Nr.21365, 1.

³⁰ *Neue Freie Presse*, 3 Maerz 1924, Nr.21364, 1; *Linzer Tages-Post*, 5 Maerz 1924, Nr.54, 1; *Arbeiterwille*, 4 Maerz 1924, Nr. 63, 1.

Bu habere ilaveten başka bir gazetede; halifenin azil kararnamesinin İsmet Paşa tarafından verildiği ve hükümetin son derece dikkatli bir şekilde dini reformları hayata geçirmeye çalıştığını aktarmıştır.³¹

3 Mart 1924 tarihinde Halifelik bünyesindeki diğer dini kurumların yeni kurulan devlete ve meclise karşı durmalarını önlemek için 429 sayılı kanunla medreselerin, tekkelerin ve vakıfların bağlı bulunduğu Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış ve aynı gün 431 sayılı kanunla da Halifelik Kurumu geçerliliğini kaybetmiş ve bunun yanı sıra hanedan mensupları da yurtdışına sürülmüştür.³² Kleine Volks-Zeitung gazetesinin haberine göre “*Evkaf Vekâletine ait olan araziler ve gayrimenkuller Eğitim Bakanlığı ve kamu alanları arasında paylaştırılmış ve ayrıca Şeriat mahkemeleri kaldırılmıştır*”.³³ 430 sayılı kanun ise; Batı tarzında açılan okullar ile geleneksel Osmanlı eğitim sistemini benimseyen okulların ve ayrıca başıbozuk bir halde faaliyette bulunan yabancı okulların tek bir çatı altında toplanması için ilan edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur. Aynı gün ilan edilen bu üç kanun; görüldüğü üzere Türkiye'deki en alttan en üste kadar olan dini otoritelerin kısıtlanması ve onlara ait kurumların yeni kurulan meclisin hâkimiyetine girmesi anlamına gelmektedir. Tekkelerin ve türbelerin kapatılması, tarikatların kaldırılması meselesi ise halkın tansiyonunu düşürmek amacıyla bir yıl sonraya ertelenmiş ve 30 Kasım 1925 tarihinde 677 sayılı kanunla söz konusu kurumlar faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. Yasalardan da anlaşılacağı üzere 1924 yılından itibaren ilan edilen hükümler, yavaş yavaş laikliğe geçiş aşamalarını oluşturmaktadır.

Türkiye'deki Hilâfet kurumunda yaşanan gelişmeleri “*O zaman neden Ankara, halifenin egemen olduğu bu yozlaşmış eski sistemi yok etmeye koyuldu?*” sorusunu sorarak açıklamaya çalışmıştır. Bahsedilen bu husus Linzer- Tages Post gazetesinde şu sözlerle aktarılmıştır:

“Batılılar olarak bu soruyu tam olarak cevaplamaya muktedir değiliz, çünkü biz Asyalı Müslümanların psikolojilerini etkileyen bu derin motivasyonu tamamen kavrayamayız. Biz ancak açıkça görünen bazı sebepleri gösterebilir ve günümüz Türkiye'sinde birlik ve ilerleme için kurulan komite üzerinde çalışabiliriz. Bu komitedekilerin bazıları Avrupa deneyimi olan kişilerdi ve şimdi de öğrendiklerini Asya'da yeşertmeye çalışıyorlar. Bunlardan birisi oldukça açıktır: Halifenin egemenliğinden türeyen katı ve geliştirilemez olan şeriatıdır. Bu zamanda dahi sultan halife otoriter bir prens gibi olduğundan, yaptığı işler için kimseye sorumlu olmadığından, bu hakka son derece bağlıydı. Bu durumu kimse değiştiremezdi, bu görev sadece Şeyhülislam için geçerli olduğundan hiçbir kimsenin bunu yorumlanmasına bile izin verilemezdi... Birlik ve İlerleme Komitesi adı altında birleşen modern Türkiye'nin öncüleri, en başından bu yana yozlaşmış dini bir döngü ile keskin bir çelişki içinde bulunuyorlardı. Bir taraftan şeriatın yeniliklere kapalı olması ve vasilerinin Hilâfet

³¹ Linzer Tages-Post, 5 Maerz 1924, Nr.54, 1.

³² (Neuigkeits) Welt Blatt, 1 Maerz 1924, Nr.51, 2; Neues Wiener Tagblatt, 4 Maerz 1924, Nr.63, 1; Reichspost, 6 Maerz 1924, Nr.65, 2; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları 1989), 364.

³³ Kleine Volks-Zeitung, 5 Maerz 1924, 2; Prager Tagblatt, 5 Maerz 1924, 1; Arbeiter Zeitung, 7 Maerz 1924, Nr.66, 1

gücünü kullanması, diğer taraftan da komitenin ilerencilik dürtüsünün etkisinde olmasından dolayı bu durum değişmeliydi, ancak tam bir kırılma ile herhangi bir ilerleme ihtimali de yıkılmamalıydı”.³⁴

Die Neue Zeitung isimli bir gazetenin 11 Mart 1924 tarihli başka bir haberinde ise “**Der zertrümmerte Harem**” (harabe haline gelmiş veya da parçalanmış Harem) başlığı altında halifelik sisteminin ve kaldırılmasının Avrupalılar tarafından tam da anlaşılmadığını şu sözlerle aktarmıştır:

“İnsanlar şimdiye kadar dünyayı görebildikleri pencereleri parça parça ediyorlar... Şimdi Türkler -Muhammed'in inancına ve uygulamalarına tabii olmalarına rağmen- birkaç gün önce Sultanlarını çöle gönderdi ve şimdi de Halifeliği yenerek inancın kristalleşmesini viraneye çeviriyorlar ki, (ve buna rağmen) Abdülmecid'i son halife olarak kabul ediyorlar. Eğer onlar bu hususta başarılı olurlarsa ve söz konusu durum iyi olursa bu gerçekten bir başarı mıdır? Müslümanların ruhunu anlamaktan çok uzağız. Onlar genellikle bize yabancı mı kalıyorlar?”.³⁵

Haberin devamında Halifeliğin zarar görmesi farklı bir bakış açısına bağlanmış ve Müslümanların özellikle kadın hakları hususunda Kur'anda yazılı olan hükümlere tabii olmamalarından kaynaklandığını da özellikle vurgulamıştır.³⁶

Avusturya gazetelerinde Halifeliğin kaldırılması üzerine karar veren Ankara Hükümeti de unutulmamış, bazı gazeteler bu hükümetin kuruluşunu şu sözlerle satırlarına taşımıştır:

“Yeni Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından yeniden doğan büyük bir ihtilalin çocuğu olarak ortaya çıkmıştır. İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar karşısında ayakta duramayan yetenezsiz Sultan'a karşı protesto olarak Mustafa Kemal öncelikle ulusal Türk partisini, daha sonra bağımsız bir orduyu ve en sonrasında da Yunanlılara karşı büyük bir zafer kazanarak yeni Türk Cumhuriyetini kurdu. Büyük güçlerin bütün tehditleri ve hatta savaş gemileriyle Türk şehirlerini bombalamaları işe yaramadı. Kemal Paşa oldukça güçlü durdu ve Batılı Devletlerin utanç içinde İstanbul'dan ayrılmak zorunda olacaklarına bütün kalbiyle inandı. Sultan kısa bir zaman önce tahttan indirilmişti ve İngilizler tarafından Arabistan kurtarılmıştı. Halifelik ise laiklik kuralına göre sadece dini bir kurum olarak kalmalıydı. En sonunda Halifelik de kaldırıldı...”.³⁷

Haberin devamında Halifeliğin kaldırılmasından oldukça memnun olduğunu dile getiren gazete “sadece bütün Ortaçağ boyunca değil Yeniçağ da Muhammedilerin dini fanatikliğinden kaynaklanan olaylar bakımından zengindir” ibareleriyle düşüncelerini açığa çıkarmış ve Türk savaşlarından Balkanlardaki mücadelelere ve hatta Ermenilerin öldürülmesinde halifeliğe bağlı kimselerin sorumlu olduğunu da açıkça dile getirmiş ve

³⁴ *Linzer Tages-Post*, 8 Maerz 1924, Nr.57, 1.

³⁵ *Die Neue Zeitung*, 11 Maerz 1924, Nr.70, 3.

³⁶ *Die Neue Zeitung*, 11 Maerz 1924, Nr.70, 3.

³⁷ *Die Neue Zeitung*, 4 Maerz 1924, Nr.63, 1.

böylelikle halifeliğin kaldırılmasından sonra Müslümanların bir araya bir daha gelemeceğini de bilahare bildirmiştir.³⁸

Halifeliğin kaldırılmasından sonra son Halifeye ne olduğu sorusunun cevabı 1924 yılında Avusturya’da basılan gazetelerde bulunabilir. 5 Mart 1924 tarihli Allgemeiner Tiroler Anzeiger adlı gazete “Der Kalif verbannt” (Halife sürgün edildi) başlığıyla bu hususu okuyucularına duyurmuş ve haberi de şu şekilde vermiştir:

“Büyük Millet Meclisi Halifeliğin kaldırılması dışında Halifenin, 67 Prens ve Prenseslerden mevcut ailesinin de sürgün edilmesinde karar kıldı. Komisyonun bu makamın değiştirilmesini talep etmesi üzerine dini meseleler için başbakana bağlı bir memuriyet oluşturuldu ve Genel Kurmay Başkanlığı için de kaldırılma işlemi bakanlar düzeyinde kabul edildi. Halife 100.000, Prenslere ise 200.000 Türk lirası para aldılar. Merkezi saray ve Prenslere sarayı ise milli emlak olarak dönüştürüldü”.³⁹

Gazetelerde bahsi geçen diğer bir husus ise; halifenin İsviçre’de kaldığı müddetçe kendi masraflarını kendisi ödemek zorunda kalması ve bu durumun da halife ve maiyetindekiler için oldukça zor olacağıdır.⁴⁰

Neues Wiener Journal adlı gazete Halife ve ailesinin ülkeden ayrılmadan önceki maddi durumları ve onlara verilen paranın hayatlarını ikame ettirip ettiremeyeceği hususunda enteresan bir yazı kaleme almış ve “Halifenin Alacaklıları” başlığıyla aktardığı haberde bu durumu şu sözlerle anlatmıştır:

“Borçların ödenmesi için yetkililere bir uyarı... Halife’nin ve Osmanlı hanedanının aile üyelerinin hazin bir şekilde ülkeden çıkarılmasının etkili bir şekilde anlatımı bazı belirgin ayrıntılarla büyük oranda, hala olduğu üzere, hafifletilmiştir. Halife İstanbul’u terk etmeden önce, birçok kişi Halife’nin ülkede kalmasına müsaade edilmesi için Türk yetkililere karşı aleni bir saldırı düzenledi. Saldırıyı düzenleyenler bunu hükümdara olan sevgilerinden değil, aksine halifeye veya sarayın ileri gelenlerine ödünç verdikleri paralarını alamama korkularındandı. Alacaklılar yüksek miktarlardaki faturalarını ibraz etmek için kurumları kuşattılar ve ödemeler halifenin bütçesinden hala ödenebileceğinden Türk Hükümeti’nin paraları buradan geri almalarını sağlamasını talep ettiler. Hatta bazıları borçlar ödenene kadar şehzadelerin alıkonulmasını direk olarak talep etmiş, bazıları ise hükümetin onların yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmediği sürece onları sürgün etme yetkisinin olmadığını düşünmüştür. Sürgün

³⁸ *Die Neue Zeitung*, 4 Maerz 1924, Nr.63, 1.

³⁹ *Allgemeiner Tiroler Anzeiger*, 5 Maerz 1924, Nr.54, 1; *Kleine Volks-Zeitung*, 5 Maerz 1924, Nr.64, 1-2; *Salzburger Chronik für Stadt und Land*, 6 Maerz 1924, Nr.55, 2; *Linzer Tages-Post*, 5 Maerz 1924, Nr.54, 1; *Vorarlberger Volksblatt*, 6 Maerz 1924, Nr.55, 2; *Salzburger Wacht*, 5 Maerz 1924, Nr.54, 3; *Linzer Tages-Post*, 6 Maerz 1924, Nr.55, 2; *Die rote Fahne*, 5 Maerz 1924, Nr.1466, 3; *Reichspost*, 4 Maerz 1924, Nr.68, 4; *Wiener Zeitung*, 4 Maerz 1924, Nr.53, 4; *Salzburger Volksblatt*, 5 Maerz 1924, Nr.54, 2; *Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe)*, 5 Maerz 1924, Nr.64, 2; *(Neuigkeits) Welt Blatt*, 5 Maerz 1924, Nr.54, 1; *Linzer Volksblatt*, 5 Maerz 1924, Nr.54, 7; *Arbeiterwille*, 5 Maerz 1924, Nr. 64, 1; *Arbeiter Zeitung*, 5 Maerz 1924, Nr.64, 1; *Tagblatt*, 6 Maerz 1924, Nr.55, 10; *Neues Wiener Journal*, 5 Maerz 1924, Nr.10881, 3.

⁴⁰ *Neues Wiener Journal*, 4 Maerz 1924, Nr.10880, 2.

etme hususundaki devlet yasası alacaklılara alacaklarını tam zamanında talep etme imkânını sunmuş gözüküyordu, çünkü yasaya göre hanedan üyelerine ülkeyi terk etmeden önce işlerini halledebilmeleri için bir yıl süre tanınmıştı. Bu şartlar altında şehzadeler, onların haklarının kullanıldığını fark etmediler. Onlar hükümetin resmi kararına uygun olarak alacaklılarından çok hızlı bir şekilde kaçabildiklerinden memnundular. Fakat şehzadeler bir yıl daha İstanbul'da kalsalardı, alacaklılar paralarını almakta güçlük çekerlerdi, çünkü hanedan üyelerinin çoğunun günlük harcamalarını karşılayacak bir gelirleri yoktu. Devlet tarafından her birine verilen binlerce Türk lirası, ne onların eski borçlarını ödeyerek kapatmasına ne de uzak diyardaki masraflarına yeterliydi".⁴¹

Pazartesi günü saat 11.00'de Millet Meclisi halifelik hususunda kararını vermiş ve bu karar öğleden sonra saat 14.00'de Vali, Ankara Hükümetinin Dışişleri Bakanı ve Polis şefi tarafından⁴² Dolmabahçe Sarayında bulunan son halife Abdülmecid'e iletilmiş,⁴³ Halife'nin gerekli hazırlıkların yapılması için 2 gün müsaade edilmesi talebi reddedilerek ülkeden bir saat içinde ayrılması gerektiği bildirilmiştir.⁴⁴ Halifenin ülkeden ayrılması, geride kalan şehzade ve sultanlar ile Halifenin emrinde çalışan personelin durumunun ne olacağı da Avusturya basınına şu sözlerle yansımıştır:

"Hazırlıklar yetkililer tarafından ivedi bir şekilde yapılarak öğleden sonra saat 17.00'de Halife ve maiyeti hazır bekletilen arabaya bindirilerek polis memurları eşliğinde Çatalca'ya götürüldü ve ayrılmadan evvel de kendisine eşlik eden yetkililere kısa bir konuşma yaptı. Trende halifeye gerekli olan pasaportlar ve uzlaşılın miktarda bir avans da verildi. Verilen nakit paranın haricinde halifenin yanında 50.000 Türk lirası değerinde mücevher vardı. Hanedan mensubu olan diğer prensler iki gün, prensesler ise bir hafta içinde Türkiye'yi terk etmek zorundalar. Bildirildiğine göre, monarşi zamanında bakanlık yapan kimseler ise yakın zamanda ihraç edilecekler".⁴⁵

Başka bir gazetenin haberinden anlaşıldığı üzere, daha önce halifenin Mısır'a gönderilmesi gerektiği kararı halifenin isteği üzerine veya da hükümetin Müslümanların halifenin etrafında Mısır'da daha rahat toplanabileceği endişesiyle⁴⁶ İsviçre'ye -Lozan kentine olması istenilmiş- gerçekleştirilmiştir.⁴⁷ Ancak Neue Freie Presse gazetesi "Gazette de Lausanne" gazetesinden aldığı bir haberde halifenin İsviçre'yi kendi tercih ettiğini aktarmış ve halifenin ülkeden ayrılmadan önce İsviçre'de kalmak istediğini ve orada mütevazi bir hayat kurarak, yaşadıklarından ders çıkarmaya çalışacağı beyanatını da haberine eklemiştir.⁴⁸ Halifenin ayrılmadan önce yaptığı kısa bir konuşmayı Neue

⁴¹ Neues Wiener Journal, 11 Maerz 1924, Nr.10887, 6; (Neuigkeits) Welt Blatt, 12 Maerz 1924, Nr.60, 5.

⁴² Linzer Volksblatt, 7 Maerz 1924, Nr.56, 2.

⁴³ Salzburger Volksblatt, 7 Maerz 1924, Nr.56, 2.

⁴⁴ Vorarlberger Volksblatt, 9 Maerz 1924, 2; Salzburger Volksblatt, 7 Maerz 1924, Nr.56, 2; Linzer Tages-Post, 6 Maerz 1924, Nr.55, 2; Arbeiterwille, 6 Maerz 1924, Nr.65, 3; Österreichische Illustrierte Zeitung, 16 Maerz 1924, 34. Jahrgang/ 11.Heft, 13; Die Neue Zeitung, 6 Maerz 1924, Nr.65, 2.

⁴⁵ Vorarlberger Volksblatt, 9 Maerz 1924, 2; Bregenzer/ Vorarlberger Tagblatt, 5 Maerz 1924, 54.Folge, 3; Arbeiter Zeitung, 6 Maerz 1924, Nr.65, 3.

⁴⁶ Arbeiter Zeitung, 14 Maerz 1924, Nr.73, 3; Reichspost, 4 Maerz 1924, Nr.68, 4

⁴⁷ Salzburger Volksblatt, 7 Maerz 1924, Nr.56, 2; Neues Wiener Journal, 6 Maerz 1924, Nr.10882, 2.

⁴⁸ Neue Freie Presse, 9 Maerz 1924, Nr.21370, 7.

Freie Presse adlı gazete şu şekilde aktarmıştır: “Halife ülkeden gözyaşları içinde trene binip ayrılmadan önce şöyle dedi: Yeni rejim bu ülke için başarılı bir şekilde çalışırsa, başıma gelen bütün musibetlere sabırla katlanacağım”.⁴⁹

Salı akşamı Şark ekspresi ile Çatalca istasyonundan ayrılmak zorunda bırakılan Halifenin yolculuğunun tüm gün devam ederek İtalya üzerinden İsviçre’ye doğru olması planlanmıştır.⁵⁰ Onun bu yolculuğu hakkında Vorarlberger Landes- Zeitung gazetesi satırlarına şu haberi taşımıştır: “Roma. 7 Mart. Eski Halife bugün öğleden sonra beraberindeki 4 kadın, 3 oğlu ve 3 sekreteri ile Mailand lüks trenindeydi. 15 dakikalık moladan sonra Halife, İsviçre seyahatine devam ediyor”.⁵¹ Sultanın yolculuk esnasındaki ruh hali başka bir gazetede “Halife Türkiye dışında ikamet edeceğinden dolayı yaşayacağı zorluklardan endişe ediyor, zira beraberinde oğulları, kızları ve üç eşi var. İsviçre Hükümeti’nin Halifenin şahsi ilişkilerine karışmayacağı ümit ediliyor”.⁵² Kleine Volks-Zeitung gazetesi ise halifenin yanında bulunanları Sultanlar, oğlu Prens Faruk, kızları, üç tane kadın saray görevlisi, bir sekreter ve bir de saray doktoru olarak aktarmıştır.⁵³ Haberde aktarılan en önemli husus, halifenin hem kendisinin hem maiyetindekilerin geçimini bundan sonra kendisinin sağlamak zorunda olmasıdır. Ayrıca bazı gazetelerde halifenin hareminden seçtiği üç eşi ile birlikte İsviçre’ye gelmesi aşağıdaki haberden de anlaşıldığı üzere oldukça tuhaf karşılanır ve hatta haberin sonunda oldukça alaycı ve hatta hakaretvari bir üslup kullanılır:

“Bütün modern şehirlerde ve İsviçre’de poligami yasaktır, ancak bu gelen sıradan bir ölümlü olmadığından ve Avrupa’da da uzun süre kalmayacağından yasanın hükümleri onda uygulanmadı”,⁵⁴ “bütün Müslümanların halifesi olan Abdülmecid -eski Kayzer Karl gibi tacındaki mücevherleri alarak İsviçre sarayına kaçamadığından- (Ek 3) bu üç kadının geçimini sağlamada büyük bir tehlike altında, ona tavsiyemiz birisini kendisine bıraksın, diğerlerini de bir manastıra göndersin... Halifenin hanımlarının İsviçre Katolik Genç Kadınlar Derneğine bağışlaması ümidiyle”...⁵⁵

Söz konusu gazetelerin haberlerine karşılık daha ılımlı gözükten haberler de mevcuttur. Gazette de Lausanne’nın “Halife, geniş özgürlüklerin olduğu bizim ülkemizde olmaktan oldukça mutlu ve hiç kimse onun Kur’ana göre olan aile ilişkilerine karşı çıkmayacak”⁵⁶ şeklindeki haberi bahsedilen hususu desteklemektedir.

7 Mart 1924 tarihinde Avusturya gazetelerinden biri olan Salzburger Volksblatt adlı gazete ise hanedan üyelerinin sürgünü ile ilgili yeni bir gelişmeden bahsetmiştir. Habere göre, meclisin önemli bir oturumunda Mustafa Kemal Paşa’nın da aralarında olduğu bazı milletvekilleri sürgün kararı ile ilgili bazı hususların yumuşatılmasını önermiş ve hatta habere göre Mustafa Kemal, eşi Osmanlı yönetiminde görev yapmayan bazı

⁴⁹ Neue Freie Presse, 7 Maerz 1924, Nr.21368, 5.

⁵⁰ Das interessante Blatt, 13 Maerz 1924, Nr.11, 5; Vorarlberger Volksblatt, 9 Maerz 1924, Nr.58,2

⁵¹ Vorarlberger Landes-Zeitung, 8 Maerz 1924, Nr.57, 4; Arbeiter Zeitung, 8 Maerz 1924, Nr.67, 1.

⁵² (Neuigkeits) Welt Blatt, 9 Maerz 1924, Nr.58, 2.

⁵³ Kleine Volks-Zeitung, 8 Maerz 1924, Nr.67, 2; Reichspost, 8 Maerz 1924, Nr.67, 5

⁵⁴ (Linzer) Tages-Post, 18 Maerz 1924, Nr.65, 4; Neue Freie Presse, 20 Maerz 1924, Nr.21381, 8; Arbeiterwille, 23 Maerz 1924, Nr.82, 8

⁵⁵ Arbeiterwille, 23 Maerz 1924, Nr.82, 8

⁵⁶ Neue Freie Presse, 9 Maerz 1924, Nr.21370, 8.

prenseslerin sürgün yasasına dâhil edilmemesi gerektiğini bildirmiştir.⁵⁷ Ancak haberin devamında bu önerilerin reddedildiği ve hatta hanedan üyeleri ile ilgili yasanın daha da sıkı hale getirildiği ve Halifeliğin yeniden kurulması ile ilgili bütün şahsi konuşmaların yasaklandığı aktarılmış ve İsmet Paşa'nın halifelik kaldırılmasından sonra Türk dininde bir değişiklik yapılmayacağına dair beyanatı da habere ilaveten verilmiştir.⁵⁸ Ancak haberin son kısmı karar kılınan bu meselelerin uygulanmasının hiç de kolay olmadığını göstermektedir. Nitekim haberde bu durum okuyucularına şu şekilde aktarılmıştır:

“Kemalist basın, aşırıya kaçan Halifeliğin devam etmesi iddialarına karşı haftalarca ve aylarca şiddetli bir kampanya yürüttü. En şiddetlisi de hanedanlığın bu husustaki büyük gayreti oldu, ancak bunların bedelini fakir Türk halkı ödemek zorunda kalacaktı. Ancak buna rağmen başkentteki gazetelerde son halifeye bağlılığı ifade eden karikatürler bulunabilirdi”.⁵⁹

Halifenin sürgün edilmesinden sonra İstanbul'da bazı olayların ortaya çıktığı görülmektedir. Yabancı basın hadiseleri bazen kendi muhabirleri aracılığıyla okuyucularına aktarırken bazen de gazeteler arasında bir haber alışverişi olduğu görülmektedir. Avusturya'da basılan Linzer Volksblatt gazetesi de 7 Mart 1924 tarihinde böyle bir haber alışverişine imza atmış ve İtalyan “Corriere della Sera” gazetesinin İstanbul merkezli haberinden alıntı yaparak Halifenin sürgün edilmesinden sonra İstanbul'da ortaya çıkan hadiseleri şu şekilde aktarmıştır:

“Eski Türkler (Alttürken) Klübü polis tarafından kapatıldı. Pazar gününün gecesinde toplu tutuklanmalar yaşandı ve 400'den fazla halife yanlısı olan kişi tutuklandı. Bursa yolu üzerindeki köprü makineli tüfeklerle kapatıldı ve İzmir'de Yunanlılar Türk makamlarına karşı harekete geçtiler, ölü ve yaralılar var... İsmet Paşa dün toplanan mecliste bir açıklama yaptı ve halifelik kalksa da Türk dininin değişmeyeceğini bildirdi... Ayrıca İsmet Paşa, İstanbul'un daima Türk kalacağını, ancak bunun Türklerin bu uğurda gayret sarf etmesiyle olabileceğini, şayet Türkiye'deki diğer Müslümanlar Halifeliği geri istemezler ve kendilerine yakınlık gösterirse bu durumun onlar için daha iyi olacağını, aksi takdirde Türkiye'nin gücünü görecekler, dedi”.⁶⁰

İstanbul ve Edirne merkezli ayaklanmalar, Prager Tagblatt gazetesinin 11 Mart 1924 tarihli gazetesinde şu ifadelerle aktarılmıştır: “Berlin, 10 Mart. İstanbul'da bulunan “Tageszeitung” adlı gazetesinin bildirdiğine göre Türkiye'de halifeliğin kaldırılmasının etkileri devam ediyor. İstanbul ve Edirne'de Hilâfet için kanlı mitingler düzenlendi ve bu gösteriler askeri güçler tarafından kontrol altına alındı. Edirne'de 11 ölü ve 50'nin üzerinde yaralı var”.⁶¹

Halifenin sürgün edilmesinden sonra İsviçre'deki yaşantısının da gazeteler tarafından yakın takibe alındığı görülmektedir. Belgrader Blatter adlı gazete de halifenin ve maiyetinin durumunu halifenin en yakınından öğrenmeye karar vermiş ve 9 Mart 1924

⁵⁷ *Salzburger Volksblatt*, 7 Maerz 1924, Nr.56, 2.

⁵⁸ *Salzburger Volksblatt*, 7 Maerz 1924, Nr.56, 2.

⁵⁹ *Salzburger Volksblatt*, 7 Maerz 1924, Nr.56, 3.

⁶⁰ *Linzer Volksblatt*, 7 Maerz 1924, Nr.56, 2-3; (*Linzer*) *Tages-Post*, 7 Maerz 1924, Nr.56, 3.

⁶¹ *Prager Tagblatt*, 11 Maerz 1924, Nr.60, 2.

tarihinde halifenin sekreteri ile “Politika” üzerine bir demeç gerçekleştirmiştir. Yapılan bu görüşmede sekreterin, Türk Hükümeti’nin 300 milyon civarındaki Muhammed ümmetinin isteği doğrultusunda hareket etmediğini ve ümmeti halifelerinden mahrum ettiklerini ve söz konusu uygulamanın hiçbir Katolik devletin Papalık kurumunu kaldırmasının mümkün olamayacağı bir durum ile aynı anlamda olabileceğini bildirdiğini aktarmıştır.⁶² Vorarlberger Volksblatt gazetesi ise aynı tarihte (9 Mart 1924) çıkardığı gazetede “Der Doppelumsturz in der Türkei. Aenderung der Staatsform, sowie Trennung der Religion und des Staates (Çifte Devrim. Hükümet Şeklinin Değişmesi, Din ve Devletin Ayrılması)” başlığıyla halifelüğün kaldırılması esnasındaki Türkiye’yi satırlarına taşımıştır. Gazete, I. Dünya Savaşında yaşanan olaylardan imparatorluktaki İslam’ın büyük bir darbe aldığını ve yeni bir durum oluştuğunu aktarmakla kalmamış, İslam dünyasındaki bozulmanın en derin sebebinin bu ihtilalde aranması gerektiğini bildirmiştir.⁶³

10 Mart 1924 tarihli Kleine-Volks Zeitung gazetesi ise halifenin İsviçre’ye gelişini aktardıktan sonra halifenin niyetinin ne olduğu hakkında bir açıklama yaparak okuyucularının dikkatini çekmeye çalışmıştır:

“Bern, 9 Mart. Federal Adalet ve Asayiş Departmanına Cuma akşamı Brig’deki İsviçre sınır polisinden Halifenin Şark Exspresi ile sınıra geldiği ve maiyetindeki 10 kişi ile birlikte İsviçre’ye girmek istediğine dair bir haber iletildi. Halife’ye İstanbul’da (7 Mart) İsviçre’ye girişine uygun bir belge verildiğinden Adalet ve Asayiş Departmanı onların girişine hemen izin verdi. Halife niyetinin ne olduğu hususunda kesin bir açıklama yapmadı, ancak İsviçre’de kaldıktan sonra Fransa’ya gidebileceğine pek de inanmıyor. Halifeye personeli ve ailesi için bir gözetleme hizmeti talep edip etmediği sorulduğunda, o şaşkınlık içinde hem kendi hem de yanındakiler için hiçbir tehlike olmadığına dair güvence verdi”.⁶⁴

Halifenin gelecekle ilgili planları okuyucular üzerinde bir merak uyandırmış olacak ki, başka bir gazete “Die Zukunftsplaene des Kalifen” (Halifenin Gelecekteki Planları) başlığıyla bu durumu satır aralarına şu ifadelerle sıkıştırmıştır:

“Berlin. 10 Mart. Genf şehrinden “Vossischen Zeitung” adlı gazeteden aktarılıyor: Halife başka bir yerde ikame etme planını henüz belirtmedi. Gelen haberlere göre o, Fransa’ya veya İtalya’ya yerleşmek istiyor, ancak bu ülkelerdeki bazı çevreler politik arzularından dolayı onun tarafsız bir politika izleyen İsviçre’de kalmasının devam etmesini uygun görüyor. Çünkü Halifenin Müslümanların başı olduğu düşünülürse, söz konusu ikamet olası siyasi sonuçları diğer ülkeleri ürkütüyor”.⁶⁵

11 Mart 1924 tarihli “Halifenin Haykırışı” adlı bir manşetten anlaşıldığı üzere son halifenin durumu hakkında meraklarını gideremeyen Avrupa basınının halife ile

⁶² (Linzer) Tages-Post, 9 Maerz 1924, Nr.58, 1.

⁶³ Vorarlberger Volksblatt, 9 Maerz 1924, 2.

⁶⁴ Kleine Volks- Zeitung, 10 Maerz 1924, Nr.69, 1; Bregenzer/ Vorarlberger Tagblatt, 10 Maerz 1924, 58.Folge, 2-3; Wiener Zeitung, 10 Maerz 1924, Nr.58, 3; Wiener Zeitung, 8 Maerz 1924, Nr.57, 6.

⁶⁵ Neues Wiener Tagblatt, 11 Maerz 1924, 5; Neues Wiener Journal, 11 Maerz 1924, Nr.10887, 2; Reichspost, 11 Maerz 1924, Nr.70, 2.

karşılıklı görüşmeyi başardığı görülmektedir. Bu görüşme bir çok Avrupa gazetesinde yayımlandığı gibi Avusturya'daki onlarca gazetede de 3. veya 4.sayfa haberleri arasında ve nadiren de olsa bazı gazetelerde ilk sayfa haberi olarak yayımlanmıştır. Söz konusu haber gazetelerde şu şekilde verilmiştir:

“Territet, Halife bugün (11 Mart) Wolffschen (Wolffs Telgraf Bürosu) ve Reuter Bürolarının özel raportörlerini ve Ajans Havas'ı kabul etti. Onunla yapılan kısa görüşmede Halife, kendi kaderinin bütün Müslümanların elinde olduğunu söyledi. O, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hilâfeti kaldırma kararına karşı, bu üç gazeteciyle söz konusu durumun İslam ruhu ile bağdaşmadığından proteste edilmesi gerektiğine dair bir mesajı Müslüman dünyasına ilettili. Halife bu önlemlerin geçersiz olduğunu ilan etti. Gerçi bu durum Müslüman dünyasının bir sorunudur ve bu hususta tam anlamıyla bir otorite ve özgürlük verme meselesine karar verme de onlara aittir”.⁶⁶

Halifenin muhabirlerle görüşme yaptığı yer, haberin en başından da görüldüğü üzere Leman gölü kenarındaki Territet kasabasıdır. Halife bu bölgeye ilk geldiğinde bu kasabada bulunan ve halife için hazırlandığı Türk ve İsviçre bayraklarının dalgalandırılmasından anlaşılan Büyük Alp Hotelindeki (Grand Hotel) bir aparta yerleştirilmiş⁶⁷ ve maiyetindekilerle birlikte bu hotelde toplam 18 oda rezervasyonu yapılmıştır.⁶⁸ Ancak burada uzun süre kalmadığı 17 Mart 1924 tarihli bir gazetenin haberinden anlaşılmaktadır. Haber; “Territet'den bir telgraf: Territet'de ikamet eden Halife Abdülmecid, oğulları ve maiyetindekiler ile birlikte 17 Mart'da Nizza'daki Cimiez'e doğru kendisi için kiralanan villaya taşınmak için yola çıktı”⁶⁹ şeklinde yapılmış ve habere göre halife Fransa'da müstakil bir eve taşınmıştır. Halifenin Fransa'ya taşınmasının sebebini Tagblatt adlı gazete Halifenin sekreterinden alınan bilgiye dayandırarak şu şekilde anlatmıştır: “Genf. 4 Ekim. Majesteleri Halife, doktor tavsiyesiyle kışı geçirmek üzere Nizza'daki Cimiez'e gitmeden önce misafirperver İsviçre'ye, İsviçre topraklarında kendisine gösterilen sempati için minnetlerini sunuyor”.⁷⁰ Görüldüğü üzere aktarılan haberde hem halifenin sağlık durumunun iyi olmadığı hem de halifenin sanki bir daha İsviçre'ye dönmek istemediği aktarılmaya çalışılmıştır.

3. Halifenin Sürgününden Sonra Ankara Hükümeti

Halifenin sürgün edilmesinden sonra halifelik kurumuna kimin getirileceği üzerine Millet Meclisi'nde fikir ayrılıkları yaşanmış, Eğitim Bakanı Said Bey gibi bazı devlet adamları halifelik sisteminin tamamen kaldırılması gerektiğini düşünürken, Celal Nuri

⁶⁶ *Salzburger Chronik*, 13 Maerz 1924, Nr.61, 3; *Tagblatt*, 13 Maerz 1924, Nr.61, 10; *Wiener Zeitung*, 12 Maerz 1924, 5; *Salzburger Volksblatt*, 12 Maerz 1924, Nr.60, 4; *Linzer Volksblatt*, 13 Maerz 1924, Nr.61, 9; *Reichspost*, 12 Maerz 1924, Nr.71, 4; *Vorarlberger Volksblatt*, 14 Maerz 1924, Nr.62, 3; *Der Vorarlberger*, 23 Maerz 1924, Nr.12, 3; *Pilsner Tagblatt*, 13 Maerz 1924, Nr.72, 2; *Salzburger Chronik für Stadt und Land*, 8 Oktober 1924, Nr.230, 6; *Neues Wiener Tagblatt*, 12 Maerz 1924, Nr.71, 1.

⁶⁷ *Neues Wiener Tagblatt*, 11 Maerz 1924, Nr.70, 5; Cevdet Küçük, “Abdülmejid”, *Türkiye Diyanet İslâm Vakfı Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 264.

⁶⁸ *Neues Wiener Journal*, 9 Maerz 1924, Nr.10885, 3; *Neues Wiener Tagblatt*, 9 Maerz 1924, Nr.68, 1.

⁶⁹ *Neues Wiener Journal*, 6 Oktober 1924, Nr.11093, 2; *Wiener Salonblatt*, 19 Oktober 1924, Nr.20, 4; *Wiener Sonn-und Montags-Zeitung*, 6 Oktober 1924, Nr.40, 2; *(Neuigkeits) Welt Blatt*, 7 Oktober 1924, Nr.231, 5; *Allgemeiner Tiroler Anzeiger*, 6 Oktober 1924, Nr.229, 6; *Reichspost*, 5 Oktober 1924, Nr.275, 5.

⁷⁰ *Tagblatt*, 7 Oktober 1924, Nr.281, 9.

Bey ve onun düşüncesine taraftar olanlar ise Hilâfetin Türk topraklarında kalması gerektiğini savunmuştur.⁷¹ Gazetenin beyanatına göre Mustafa Kemal Paşa'nın bu husustaki tavrını gösteren en açık davranış, kendisine teklif edilen Hilâfeti reddetmesi ve söz konusu reddin hem halk hem de Millet Meclisi tarafından onaylanmasıdır.⁷²

Tagblatt adlı gazetenin 9 Mart 1924 tarihli haberinde de görüldüğü üzere Ankara Hükümetinin çalışmalarını başarılı bulan veya da bulmayanlar olarak yabancı basın iki gruba ayrılmıştır. Tagblatt adlı gazete Halifeliğin Türklere geçişinden uzun uzun bahsettikten sonra halifeliğin kaldırılması meselesine değinmiş ve son olarak da Ankara Hükümeti'nin faaliyetlerini başarılı bulduğunu belirtmiştir. Ancak diğer gazetelerden farklı olarak Türkiye'de yaşanan hadiseleri kendi ülkesindeki durumla da karşılaştırmış ve satırlarına şu cümlelerle son vermiştir:

“Türk halkı son dönemin tarihini öğrendi mi? Ve Avusturya? Biz ‘Gürleyen Türklerin’ bu durumuna şimdiye kadar alay ettik. Biz şimdiye kadar bunlardan sonuç çıkarmada yeterince cesur olmadık. Kayser IV. Friedrich ‘Avusturya dünyadaki devletlerarasında her zaman en sonra gelir’ gerçeğini açıklamıştı. Sonuç olarak biz Türk muhataplarımızı Birinci Dünya Savaşında tek başlarına girdikleri bu güçlü kültürel mücadelelerinde Türk-Tatar ırkının devam etmesine imkân tanıdıklarından dolayı tebrik ediyoruz”.⁷³

13 Mart 1924 tarihli Reichspost gazetesi ise Tagblatt adlı gazete ile farklı bir görüşü paylaşmaktadır. Reichspost gazetesi Budapeşte kaynaklı bir haberi okuyucularına “Konstantinopel ohne Kalifen” (Halifesiz İstanbul) başlığıyla duyurmuş ve halifenin ülkeden ayrılmasından sonra halkın bu durumdan ne kadar etkilendiğini ve bu duruma Ankara Hükümeti'nin sebep olduğunu düşüncesini şu sözlerle aktarmıştır:

“İstanbul, İslam'ın en üst kurumu olan Halifenin sürgün edilmesinden dolayı derin bir üzüntüye gark oldu. Halk, halifenin gizlice gönderilmesine isyan etti. Hükümet, cumhuriyetçi memurlarına hanedanının tahttan indirilmesi ve hanedan prenslerinin yakın zamanda gerçekleşecek olan sürgünü hususunda konuşmayı yasaklayan emirler verdi. Gazetelere ise sadece büyük olayların sonuçlarını yazmasına müsaade edildi ve gazetelerde halifenin Mısır'a planlanan seyahatinin son anda hükümetin itirazı nedeniyle vazgeçmek zorunda olduğu ve sürgün halifenin Müslüman ahalinin içinde eski gücüne kavuşabileceği endişesiyle başka bir ikamet yeri önerildiği anlatıldı. Ayrıca 18 Mart İstanbul kaynaklı bir habere göre eski rejimin bazı politikacıları kovuldu. Bunlar arasında eski Sadrazam Derviş Paşa, Mareşal Ahmet İzzet Paşa, Mareşal Ali Rıza Paşa ve General Salih Paşa vardı”.⁷⁴

Neue Freie Presse adlı gazetenin 18 Mayıs 1924 tarihli haberi Halifeliğin kaldırılışına Avrupalıların nasıl baktığını göstermesi açısından önemlidir. Habere İstanbul'un önemi ve yeni hükümetin Ankara'yı başkent yapmakla ortaya koyduğu siyasal hata aktararak

⁷¹ *Neue Freie Presse*, 13 Maerz 1924, Nr.21374, 3.

⁷² *Neue Freie Presse*, 13 Maerz 1924, Nr.21374, 3.

⁷³ Tagblatt, 9 Maerz 1924, Nr.58, 3.

⁷⁴ *Reichspost*, 14 Maerz 1924, Nr.73, 4; *Neues Wiener Journal*, 14 Maerz 1924, Nr.10890, 6; *Salzburger Chronik für Stadt und Land*, 19 Maerz 1924, Nr.66, 8.

başlanılmış ve İstanbul'un politik, stratejik ve tarihsel dokusu nedeniyle “Türk imparatorluğu Avrupa'daki son mülkiyetini savunmalı ve halifeyi burada tutarak hem halifeliği hem de hükümeti yönetmeli”⁷⁵ şeklinde tavsiyelerde bulunulmuştur. Ancak Ankara'daki Türklerin bu “azledilme” işlemini yapmazlarsa resmen tanınmayacakları ve halkın büyük bir kısmının yaşananlardan dolayı oluşacak tepkilere karşı onların İstanbul'un başkent olarak kalmasına müsaade etmeyecekleri de yine aynı haberin satır aralarına yerleştirilmiştir. Haberin devamında halifeliğin kaldırılmasını hazırlayan sebepleri şu ifadelerle yorumlamışlardır:

“İmparatorluğun imhası ve İstanbul'dan el çekilmesi Halifeliğin kaldırılmasını kaçınılmaz hale getiriyordu. Avrupa, Ankara'daki Türklerin direniş ve karşı koyma ruhu karşısında oldukça şaşkın, onlar Ankara'yı başkent olarak fethettikten sonra, geri çekilmeyi reddettiler. Halifeliğin kaldırılması da bu şaşkınlığı artırdı ve bu durumun Müslümanların devrimci heveslerinin bir sonucu olduğunu düşündüler. Ancak her ikisinin sonucu da gerçekte oldukça şaşırtıcıdır ve görüldüğü gibi de açıklanabilir mi?”⁷⁶

Neues Wiener Tagblatt adlı gazete ise halifeliğin kaldırılmasının siyasi sonuçlarının ne olabileceğine dair bir yazı kaleme almış ve haberde söz konusu durumu şu sözlerle aktarmıştır:

“Siyasi anlamda halifeliğin bölünmesinin sonuçlarından biri oldukça önemlidir. Şayet İslâm artık ortak bir lidere sahip olduğunu gösteremezse, panislamist fikirler ciddi ölçüde zayıflar ve belki de (bu yüzden) çeşitli Müslüman halkın farklı siyasi yönleri artık din sayesinde değil, sadece ulusal anlar ile belirlenecek ve her bir Avrupalı devletin faydasına olacak bir duruma girilecek ve böylece Asya ve Afrika'daki milyonların üzerindeki Müslüman halk, kısmen doğrudan kısmen de dolaylı olarak bu devletler tarafından yönetilecek”.⁷⁷

4. Halifeliğin Kaldırılmasından Sonra İslam Ülkelerinde Yaşananlar

Son halife Sultan Abdülmecid'in İsviçre'ye sürgün edilmesi⁷⁸ özellikle Hindistanlı Müslümanlar tarafından tepkiyle karşılanmış ve Büyük Millet Meclisi'nin bu kararını tanımadıklarını beyan etmişlerdir. Illustrierte Kronen Zeitung isimli bir gazete, Hindistanlı Müslümanların karara olan tepkilerini şu sözlerle aktarmıştır:

“Ankara'daki Türk Meclisi tarafından Osmanlı Hanedanından Halife Abdülmecid'in görevine son verilmesi Müslümanlarda çatlama ortaya çıkmasına neden oldu. Türk olmayan Müslümanların büyük bir kısmı- özellikle Hindistan'da- Abdülmecid'in azledilme kararını tanımadıklarını ve onun hala Peygamberin yasal halefi olduğunu açıkladılar. Ailesi ile birlikte İsviçre'de bulunan Halifenin kendisi de Halifelik makamından ayrılmayı düşünmüyor. Halife bu meselenin

⁷⁵ *Neue Freie Presse*, 18 Mai 1924, Nr.21439, 4.

⁷⁶ *Neue Freie Presse*, 18 Mai 1924, Nr.21439, 4.

⁷⁷ *Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe)*, 5 Maerz 1924, Nr.64, 3.

⁷⁸ *Salzburger Volksblatt*, 5 Maerz 1924, 6; *Feldkircher Anzeiger*, 22 Maerz 1924, Nr.23, 1; *Salzburger Chronik für Stadt und Land*, 6 Maerz 1924, 3; *Pilsner Tagblatt*, 5 Maerz 1924, Nr.64,3; *(Neuigkeits) Welt Blatt*, 9 Maerz 1924, 2.

karara bağlanabilmesi için bütün Müslüman inancına sahip olanların katılacağı bir delege kongresi hazırlıyor”.⁷⁹

9 Mart 1924 tarihli ve Roma merkezli bir haberde ise “Grosse Erregung in Indien” (Hindistan’daki Büyük Galeyan) başlığı altında Halifeliğin kaldırılmasının Hindistan’daki etkilerine değinilmiştir. Haberde; “Hindistan’daki yayımlanan gazetelerin bildirdiğine göre Halifeliğin kaldırılması buradaki Müslümanları oldukça galeyana getirdi. Anadolu’daki Türkler için destek toplamaya çalışan ve şu an Delhi’de bulunan Türk elçileri, ciddi bir düşmanlık havasıyla karşılaştı”⁸⁰ ifadesine yer vermiştir.

Başka bir gazetede de Hintli Müslümanların hilâfetin kaldırılmasından sonraki görüşleri “Der Kampf um das Kalifat” (Halifelik için Mücadele) başlığı altında verilmiş ve haberin kaynağı da Londra basımlı “Daily Telegraph” gazetesindeki bir habere dayandırılmıştır. Söz konusu haberde bundan sonra Hintli Müslümanların tavrının ne olacağı hususu aktarılırken ortam yumuşatılmaya çalışılmış ve hatta Ankara Hükümeti’ne yeni bir yol gösterilmeye çalışılmıştır. Haberde; Hindistanlı Müslümanların Ankara’nın başka bir halife atadığı ve eski halifenin haklarını yeni atanan halifeye tanıdığı müddetçe Halife Abdülmecid’in azline karşı hiçbir surette hukuki bir itirazlarının olamayacağı bilhassa belirtilmiştir.⁸¹ Ayrıca bahsedilen hususların yerine getirilmemesi durumunda Hintli Müslümanların yeni bir halife seçilmesi için İslami bir şura çağrısı yapacakları da habere eklenmiştir. Yayımlanan bu haberler üzerine Ankara’nın tavrının ne olduğu da yine aynı habere sığdırılmış ve Mustafa Kemal’in Hintli Müslümanların temsilcisi olan kişiye Halifeliğin kaldırıldığını ve Halifeliğin bundan sonra Ankara’daki parlamento tarafından idare edileceğini bildiren bir telgraf gönderdiği belirtilmiştir.⁸² Reuters Ajansının Delhi’den 11 Mart tarihinde yaptığı haberi kaynak olan gösteren Avusturya Reichspost gazetesi; Halifenin sürgün edilmesi kararının Hindistanlı Müslümanların kendilerine yapılan ağır bir hakaret olarak algıladığını bilhassa sayfasına taşımıştır.⁸³

Halifeliğin kaldırılmasından sonra Hindistanlı Müslümanlar Osmanlı hanedanlığı üzerinden devam edecek bir hilâfeti savunurken, Arap toprakları üzerinde maddi ve siyasi çıkarları olan İngiltere, bazı Arap ülkesi liderlerine Halifelik makamı vererek veya da isteyenlerin bu arzusuna göz yumarak söz konusu makamı kendi çıkarları uğrunda kullanmaya başlamıştır. Nitekim 8 Mart 1924 tarihli Feldkircher Anzeiger adlı gazete “Tahttan indirilmiş Halife” başlıklı bir haber yayımlamış ve haberin son kısımlarına doğru İngiltere’nin Arap topraklarındaki çalışmalarını şu şekilde bildirmiştir:

“İstanbul’da oturan, Müslümanların başı ve İslam dünyasının karar merkezi ... Mekke ve Medine’nin yöneticisi olan Sultan düşürüldü. Böylelikle İngiltere’nin uzun zamandır uğraştığı politika gerçekleşti. İngiltere 20 yıldan beri Halifeliği Osmanlı Hanedanlığının elinden alarak bu makama İngiliz etkisi altına girebilecek bir hanedan yerleştirmeye çabalıyordu. Şimdi bu başarıldı. Çünkü Hicaz bölgesinin Sultanı, İngiltere’ye bağlı bulunmaktadır ve sonuç olarak

⁷⁹ *Illustrierte Kronen-Zeitung*, 20 Maerz 1924, Nr.8681, 5.

⁸⁰ *Kleine Volks-Zeitung*, 10 Maerz 1924, Nr.69, 1.

⁸¹ *Reichspost*, 12 Maerz 1924, Nr.71, 4

⁸² *Reichspost*, 12 Maerz 1924, Nr.71, 4; *Allgemeiner Tiroler Anzeiger*, 12 Maerz 1924, Nr.60, 1.

⁸³ *Reichspost*, 12 Maerz 1924, Nr.71, 4

da İngiltere hâkimiyeti altındaki Müslüman tebaa karşısında konumunu önemli ölçüde güçlendirdi".⁸⁴

9 Mart 1924 tarihinde yayımlanan Linzer Volksblatt adlı gazetenin haberi hem İslam dünyasının bölündüğünü göstermesi hem de Kral Hüseyin'in halifeliğinin ilan edilmesinden sonra hüküm alanlarının nereleri olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Zira haberde Reuters Bürosu'nun Jerusalem'den bildirdiğine göre, "Mezopotamya, Trans-Ürdün ve Hicaz bölgeleri Kral Hüseyin'e halifelik merkezleri olarak sunuldu ve o da bunu kabul etti",⁸⁵ ifadeleri geçmiştir. Aynı tarihli başka bir gazetede Kral Hüseyin'in halife olarak ilan edilmesinin etkilerinin neler olabileceğine dair bir kritik yapılmış ve yakın zamanda Mısır ve Fas'ta da yeni adaylar çıkabileceği belirtilmiştir.⁸⁶ Hüseyin'in halifeliğinin İngiltere haricinde İtalya ve diğer Batı devletleri tarafından da resmi olarak tanındığına dair bir haberi de yine gazete sayfalarında bulmak mümkündür.⁸⁷ Zira aynı gazetede verilen habere göre Roma hükümetinin Kral Hüseyin'i gerçek halife olarak görmesinin sebebini, onun Peygamber soyundan gelmesi olarak açıklamıştır. Ancak Arabistan haricindeki diğer Müslüman ülkelerin onu halife olarak tanıması 1915 yılında imzalanan Arap-İngiliz Antlaşması ile mümkün olabilmıştır.⁸⁸ Ayrıca her ne kadar Batılı Devletlerin Kral Hüseyin'i halife olarak kabul ettiği haberleri yayınlsa da başka bir gazete haberinden Fransa'nın bu ülkelerden olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim "Frankreich gegen den Kalifen Hussein" (Fransa Halife Hüseyin'e karşı) başlığıyla yayınlanan bir haberde; Fransız yetkilileri Suriye'de Kral Hüseyin adında birinin halife unvanıyla namaz kılmak için bile camilere girişini yasaklayan talimatlar vermiş, kararı protesto edenleri Suriye'den çıkarmış ve bunun yanı sıra İngiliz desteğiyle halifelik makamına getirilen Hüseyin'i de aleni olarak tanımadığını da bildirmiştir.⁸⁹

Hilâfetin gücünün ne kadar önemli olduğunu bilen İngiltere, diğer batılı devletlerden önce kendi hâkimiyetinde bir halifenin göreve gelmesini istemektedir. Ancak bu hususta diğer devletlerin de bir planının olduğu aşikardır. Avusturya basınına yansıyan "Fünf Kalifen" (beş Halife) başlıklı bir haberde, İslam dünyasındaki birliğin yavaş yavaş dağıldığı ve hilâfetin kaldırılmasından sonra ortaya çıkan otorite boşluğunun Avrupalı devletler tarafından doldurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Söz konusu haberde bu durum şu şekilde aktarılmıştır:

"Bu arada Türkiye Millet Meclisi ve Ankara ... Bir ve iki numaralı halifelik makamı. Üçüncüsü ise Arap Kralı Hüseyin, zira o Abdülmecid'in azlinden birkaç gün sonra İngiltere'nin çabalarıyla yeni kurulan Arap Devletlerinin (gerçekte bunlar İngiliz Kolonileridir) Halifelik tahtına oturtuldu. Fransızlar ise dördüncü halifeliğe Fas Sultanlığından birisini getirdiler. Kahire'den ise yakın bir zamanda Mısır'da Kral Fuad'ın halife ilan edileceğine dair dün bir telgraf geldi.

⁸⁴ *Feldkircher Anzeiger*, 8 Maerz 1924, Nr.19, 1; *Prager Tagblatt*, 5 Maerz 1924, 1

⁸⁵ *Linzer Volksblatt*, 9 Maerz 1924, Nr.58, 4; *Pilsner Tagblatt*, 10 Maerz 1924, Nr.69, 1; *Neue Freie Presse*, 20 April 1924, Nr.21412, 8; *Kleine Volks-Zeitung*, 8 Maerz 1924, Nr.67, 1; *Salzburger Chronik für Stadt und Land*, 9 Maerz 1924, Nr. 58, 9.

⁸⁶ *Kleine Volks-Zeitung*, 10 Maerz 1924, Nr.69, 1; *Vorarlberger Landes-Zeitung*, 13 Maerz 1924, Nr.61, 3.

⁸⁷ *Tagblatt*, 25 Maerz 1924, Nr.71, 4; *Arbeiter Zeitung*, 23 Maerz 1924, Nr.82, 4; *Neues Wiener Tagblatt*, 23 Maerz 1924, Nr.82, 5.

⁸⁸ *Tagblatt*, 25 Maerz 1924, Nr.71, 4.

⁸⁹ *Linzer Volksblatt*, 25 April 1924, Nr.96, 6; *Neue Freie Presse*, 23 April 1924, Nr.21414, 23.

Bu da 5 Numara. Sonuç olarak şu anda Müslümanların çoğunluğu tarafından tanınan bir Peygamber Halifesi yok”.⁹⁰

İslam dünyasının halifelik kaldırılmasından sonraki hali en açık şekilde bu haberde özetlenmiştir. Kral Hüseyin’in diğerlerine nazaran daha hızlı davrandığı ise başka bir gazetede şu sözlerle aktarılmıştır: “Mekke’de bulunan Kral Hüseyin Halife sıfatıyla Mekke ileri gelenlerine ve diğer milletlerden olan değerli yabancı Müslümanlara bir davet hazırladı ve böylelikle Halifelik Konseyinin kurulmasını sağladı”.⁹¹ Ancak başka bir gazete “Müslüman Camiada Protesto” başlığı altında Kahire’den 10 Mart tarihli bir haber yayımlamış ve haberde “Alabar Uleması Kral Hüseyin’in halife olarak adlandırılmasını protesto etti. Sayısız şeyh ve devlet adamları (bu protestolardan dolayı) Kral Hüseyin’e ihbar edildi. Halifelik için bütün adaylar Müslüman dünyasının kararını beklemek zorundadır”,⁹² ifadelerine yer verilmiştir.

Kral Hüseyin Halifeliğinin ne Ankara ne de Hindistan tarafından tanınmadığı başka bir gazetede “Mekka von den Wahabiten erobert (Mekke, Vahhabiler tarafından fethedildi)” başlığıyla aktarılmıştır.⁹³ Mısır halkının halife Abdülmecid taraftarı olduğu, ancak devlet yönetiminin Kral Fuad’ın halife olmasını istedikleri de yine gazetelere yansıyan haberler arasında olmuştur.⁹⁴ Nitekim 20 Nisan 1924 tarihli Neue Freie Presse adlı gazete Kral Hüseyin ile yaptığı bir röportajda diğer Müslüman ülkelerin kendisini kabul etmemesinin sebebini sorduğunda Kral Hüseyin şu şekilde cevap vermiştir:

“Halifelik, Abdülaziz’den öncesini de kapsayan son Osmanlı padişahlarının ve ondan sonrakilerinin yönetimi altında boş bir unvan olarak bulunmaktaydı. Şimdi daha farklı oldu: daha önce de konuştuğumuz üzere Halife yeniden bu kanunun temelini inşa etmelidir. Son halife Abdülmecid bu esası kaybetti. Son halifenin bunu başarıp başaramadığını ve ona itaat edilip edilmediğini kendiniz de değerlendirebilirsiniz. Türklere bakınız! Onu sürgün ettiler. Osmanlılar geldiğinden beri, Halifelik doğru bir şekilde uygulanmadı. Şimdi bu durum daha farklı olacak”.⁹⁵

26 Nisan 1924 tarihi, uzun yıllardır Filistin’e yerleşmek isteyen Yahudiler için önemli bir tarih olmuş ve Hilâfetin kaldırılmasından sonra Müslüman dünyasında ortaya çıkan halife adaylarının kendilerini ispatlama yarışında ne derece ileri gidebileceğini de göstermiştir. Zira Kral Hüseyin’e hâkimiyeti altında bulunduğu topraklara dünyanın her yerinden Yahudilerin gelmek istediği, bu yerleşmenin onlar için dini ve tarihi bir öneme sahip olduğu ve onların gelmelerine müsaade edip etmeyeceği sorulduğunda, o; “Tabii ki gelebilirler, sadece Filistin değil Arabistan’ın bütün ülkeleri onlara açıktır, Yahudilerin hepsini bütün yüreğimle kucaklamak istiyorum”⁹⁶ demiştir. Balfor Deklarasyonu ile Filistin’i Yahudilere açan Kral Hüseyin, böylelikle günümüzde dahi

⁹⁰ *Illustrierte Kronen-Zeitung*, 20 Maerz 1924, 5; *Tagblatt*, 21 Maerz 1924, Nr. 68, 8; (*Neuigkeits*) *Welt Blatt*, 13 Maerz 1924, Nr. 61, 12.

⁹¹ *Vorarlberger Volksblatt*, 6 April 1924, Nr.80, 3; *Vorarlberger Landes-Zeitung*, 8 April 1924, Nr.81, 2; *Wiener Zeitung*, 4 April 1924, Nr.79, 8; *Reichspost*, 5 April 1924, Nr.95, 3.

⁹² *Neues Wiener Tagblatt*, 11 Maerz 1924, 5; *Reichspost*, 11 Maerz 1924, Nr.70, 2.

⁹³ *Tagblatt*, 17 Oktober 1924, Nr. 240, 2.

⁹⁴ *Tagblatt*, 25 Maerz 1924, Nr.71, 4; *Österreichische Illustrierte Zeitung*, 12 Oktober 1924, 34.Jahrgang/41.Heft, 31; (*Linzer*) *Tages-Post*, 20 Maerz 1924, Nr.67, 10.

⁹⁵ *Neue Freie Presse*, 20 April 1924, Nr.21412, 8.

⁹⁶ *Allgemeiner Tiroler Anzeiger*, 26 April 1924, Nr.96, 3; *Neue Freie Presse*, 24 April 1924, Nr.21415, 11.

etkisini gösteren siyonist faaliyetlerin önünü açmış ve bu durum diğer fanatik Arap milliyetçilerini -birbirlerine destek olmak zorunda olduklarını düşündüklerinden- rahatsız etmemiştir.⁹⁷ Bu nedenle özellikle Filistin’de ve Suriye’de Kral Hüseyin’in hilâfeti hiçbir zaman destek bulamamış ve bu ülkelere Mısır da dahil olmuştur. Mısır yönetimi sadece Kral Hüseyin’in Hilâfetini reddetmekle kalmamış, gazetelere verdikleri ilanlarla veliaht Reşid’in halife olabilmesi için bildirimler yayımlamaya başlamış ve hatta gelecek yıl Kahire’de bunun için bir İslam Kongresi tertip edileceğini bildirmiştir.⁹⁸ Bu arada Mekke’de hem hac ibadetini yerine getirme hem de Hac-Kongresi adı verilen bir toplantı düzenlenmiş ve Arap milliyetçiliği üzerine önemli kararlar alınmıştır. Buna göre bütün Müslümanların ortak hareket edebilmesi için bir Arap Birliği kurulacak ve Arapça bütün Müslümanların resmi dili olacaktır.⁹⁹ Kongreye katılanlar arasında olan Filistinli Şeyh el-Muzaffer, Filistin’in kutsal üç İslami şehirden biri olduğundan kongrenin ve onun kurduğu yeni birliğin Yahudilerin Filistin’e yerleşmelerini protesto etmelerini istemiş ve teklifi kongrede kabul edilmiştir.¹⁰⁰ Ancak bu gelişmeye rağmen Yahudilerin Filistin’e göçü gittikçe artmış ve 1 Mayıs’tan 7 Ağustos’a kadar 5500 Yahudi Filistin’e yerleşmiştir. Filistin hükümeti tarafından gelen Yahudilerin yerleşmesi için ayrılan Kabara bölgesi, üç yıl içinde alınan topraklarla oldukça genişlemiş ve Yahudi finansal fonların yardımıyla da Yahudilere toprak satımı %67 oranında artmıştır. Arap gazeteleri yaşanan bu gelişmelerin etkisiyle Yahudileri koruyan ve onlara toprak satışına müsaade eden Filistin hükümetine karşı bir baskı politikası uygulamaya çalışmıştır. Nitekim Avusturya gazetelerinden biri olan Neue Freie Presse Filistin’de yaşanan bu hadiseleri yakından takip etmiş ve hatta Haifa’da yayımlanan “Carmel” gazetesindeki şu haberi olduğu gibi sayfasına taşımıştır: “Şayet Yahudilerin bu tempoyla kolonileşmesine daha fazla müsaade edilirse, günün birinde Arapların Filistin’de ayakları üzerinde durabilecek kadar bile yeri kalmayacak”.¹⁰¹

12 Ekim 1924 tarihinde yayımlanan bir haber Kral Hüseyin’in halifelik yarışında geride kaldığını göstermesi açısından önemlidir. Haberde söz konusu durum şu şekilde yer almıştır:

“Yakındoğu’da uluslararası Avrupa politikasını da etkileyecek olaylar yaşanıyor. İngiltere’nin yardımıyla Hicaz bölgesinin Kralı ve bazılarına göre halife olan Hüseyin tepetaklak oldu ve Mekke’deki evinden kaçtı. Merkezi Arabistan’daki sultanlardan biri ve Hicaz Krallığının egemenliğinin farkında olan, ayrıca sözde Arabistan Krallığını elinde tutmak isteyen Vahhabilerin lideri Sultan İbn Saud, 18.yüzyılın başlarından beri Mekke’nin büyük halifeliğine karşı sürekli mücadele ettiler ve Hüseyin’in egemenliğine son verdiler”.¹⁰²

10 Kasım 1924 tarihli “Ein neuer Kalif” (Yeni bir Halife) başlıklı başka bir haberde ise yeni bir halifenin daha gündeme geleceğinden bahsedilmiş ve Senusilerin eski şeyhinin Mekke’ye giderek burada halife seçileceğinden, onun girişine istilacı Vahhabilerin

⁹⁷ *Neue Freie Presse*, 20 August 1924, Nr.21532, 3.

⁹⁸ *Neue Freie Presse*, 20 August 1924, Nr.21532, 3.

⁹⁹ *Neue Freie Presse*, 20 August 1924, Nr.21532, 3.

¹⁰⁰ *Neue Freie Presse*, 20 August 1924, Nr.21532, 3.

¹⁰¹ *Neue Freie Presse*, 20 August 1924, Nr.21532, 3.

¹⁰² *Linzer Volksblatt*, 12 Oktober 1924, Nr.236, 1.

müsaade ettiğinden ve bu şeyhin Ankara Hükümetinin ateşli bir hayranı olduğundan söz edilmiştir.¹⁰³

İngilizlerin halifelik sonrasındaki Arap ülkelerindeki çalışmaları sadece Hicaz bölgesi ile sınırlı kalmamış ve İngiliz misyoner faaliyetleri Mısır'a kadar uzanmıştır. 17 Aralık 1924 tarihinde Neue Freie Presse adlı gazetede “Erster Eindruck der aegyptischen Krise. Die Stimmungen und die Tatsachen” (Mısır Krizi'nden İlk İzlenimler. Ortalığın Karışması ve Bunun Nedenleri) başlığıyla bahsedilen husus ile alakalı tam sayfa haber yayımlanmış ve haberde Mısır'daki yönetim değişikliği ve İngilizlerin bu duruma etkisi aktarılmıştır. Haberde; İngilizlerin Hindistan'daki çalışmalarının devam ettiği, ancak Ortadoğu'yu da kendi haline bırakmadığı belirtildikten sonra, İngiltere'nin 20-25 yıldan beri Mısır'da gizlice faaliyette bulunduğu, son üç yıl içinde İngiliz memurlar, yetkililer, askerler tarafından 20'den fazla gizlice işlenmiş siyasi cinayetlerin olduğu, İngiltere tarafından desteklenen Sa'd Zağlûl'un haricinde Liberaller ve Ulusalcuların da yönetime talip olduğu ve halkın bunlardan birini seçmek zorunda kalacağı, Mısır'ın özellikle Nil nehrinden dolayı hem coğrafi olarak hem de buğday, pamuk gibi ürünler yetiştirmesinden dolayı İngiltere için büyük bir öneme sahip olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁴ Ancak haberde en ilginç olan kısım; İngiltere'nin Mısır halkının bilinçlenmesini engellemek için okuma-yazma oranının sadece %1 oranında artırılmasına müsaade etmesi, halkın büyük çoğunluğunun çiftçilikle uğraşmasını istemesi ve geriye kalan halkın ise borçlandırılarak 30 Pfund karşılığında İngiliz memurlar yönetiminde çalışan işçiler haline getirilmesidir.¹⁰⁵ Haberin en son satırlarında ise yönetimde bulunan Mısır kralının sözlerine yer verilmiş ve onun “Şayet ben Zağlûl'u başkan yaparsam, o önce Mısır Cumhuriyetinin başkanlığını alacak daha sonra da Halife olmak isteyecek” sözlerine yer verilmiş ve son satıra da “kral bunları söylerken onun Türk karısı da bir motor gibi onu arkadan etkiliyordu” ifadeleri eklenmiştir.¹⁰⁶ Haberde İngiliz yönetiminde olan bir kralın İngiltere tarafından desteklenen başka birinden rahatsız olması enteresandır. Düşünülen o ki, rahatsızlığın sebebi kendisine İngiltere tarafından verilmeyen Hilâfet makamıdır. Ayrıca “kralın Türk karısının etkisinde kaldığı” düşüncesi, haberin gidişatı ile pek uygun olmadığı halde verilmesi ve birçok ismin aktarıldığı halde kadının isminden ziyade mensup olduğu milletin verilmesi ve bunun da kışkırtan bir Türk olması tesadüfî olmasa gerektir.

Emil Seeliger gibi Ortadoğu alanında araştırma yapan ve bu araştırmalarını gazetesine makale olarak taşıyan bazı yazarlar Halifeliğin kaldırılması hususunda da üzerinde durulması gereken bazı hususları yazılarında yorumlamışlardır. Örneğin Seeliger İslamiyetteki Halifeler ile Katoliklerdeki Papaların birbirine benzediğini, şu an İslam dünyasındaki iki Halifenin tarihte aynı anda iki papanın bulunduğu zamana benzettiğini ve bu durumun da kaleydoskopun zorluklarını ortaya çıkarttığını belirtmiştir.¹⁰⁷ Ayrıca Seeliger, Halife olarak Kral Hüseyin'in arkasında Arapların ve şimdiye kadar İngiltere'nin durduğunu ve onun bu sayede halife olabildiğini, İsviçre'de sürgünde olan Halife Abdülmecid'i destekleyen Hintli Müslümanların ona karşı olduğunu ve

¹⁰³ (Linzer) Tages-Post, 11 November 1924, Nr.260, 10.

¹⁰⁴ Neue Freie Presse, 17 Dezember 1924, Nr.21646, 2.

¹⁰⁵ Neue Freie Presse, 17 Dezember 1924, Nr.21646, 2.

¹⁰⁶ Neue Freie Presse, 17 Dezember 1924, Nr.21646, 2.

¹⁰⁷ Neues Wiener Journal, 19 April 1924, Nr.10296, 6.

Fransa'nın da şark dünyasına kendi halifesini çıkartarak üçüncü bir halife ilan edeceğini de sözlerine eklemiştir.¹⁰⁸

Sonuç

3 Mart 1924 tarihinde Halifeliğin Kaldırılması kararı sonrasında İsviçre'ye sürgün edilen Halife Abdülmecid'in Efendi'nin yolculuğu, yaşadığı sıkıntılar, Terriet kasabasındaki ikameti ve buradan rahatsızlığı nedeniyle Fransa'ya geçmesi ve özellikle ailevi hayatı Avusturya gazetelerinin gündeminde yer almıştır. Bazı gazeteler onun üç eşli olmasını kendi dinine göre uygun olduğunu ifade ederken Arbeiterwille gibi bazı gazeteler hanımlarından ikisini bir manastıra göndermesini ve özel hayatını Avrupa şartlarına göre ayarlamasını söyleyecek kadar halifeye karşı ağır bir üslup kullanmıştır.

Avusturya gazetelerinde Hilâfetin kaldırılması hususu aktarılırken öncelikle “Halifelik nedir”, “Halife kimdir”, “Papalık Kurumundan Farkları ve Benzer Tarafları” şeklinde ayrıntılı bir tanımlamaya gidilmiş ve daha sonra son halife ile ilgili haberlere yer verilmiştir. Halifenin İsviçre'deki durumu aktarıldıktan sonra da Halifeliğin kaldırılmasından sonra Hindistan ve Arap ülkelerindeki duruma değinilmiştir. Zira gazetelere göre son Halife ile yapılan bir röportajda halifenin kendisini sürgün eden Ankara Hükümeti'nin böyle bir hakkı olmadığı ve halifenin de bu nedenle İslam dünyasına bir kongre yapmaları için çağrıda bulunduğu, çünkü halifenin sadece Türk topraklarında yaşayan Müslümanların değil, dünyadaki Müslümanların başı olduğu belirtilmiştir. Halifenin çağrısına binaen de Hilâfetin kaldırılması sonrasında İslam topraklarındaki durum aktarılmıştır.

Halifenin sürgün edilmesinden sonra İstanbul ve Edirne merkezli ayaklanmalar çıkmış ve onlarca insan bu ayaklanmalar sonucu hayatını kaybetmiştir. Hindistanlı Müslümanlar ise son halifenin sürgün edilmesine razı olmamış ve hatta bu durumu İstanbul'da yayımlanan üç gazeteye verdikleri tam sayfa bildiri ile göstermişlerdir. Hindistanlı Müslümanlar hilâfetin mutlaka Osmanlı topraklarında kalmasını savunurken, Hicaz bölgesinde İngiltere destekli Kral Hüseyin'in halife edilmeye çalışılması, Mısır'da Sa'd Zağlûl'un yine İngiltere tarafından destek bulması ve bu iki halife adayının yanı sıra Fransa tarafından da yeni bir halife adayının çıkartılması, hilâfet sonrası ortaya çıkan otorite boşluğunun söz konusu devletler tarafından doldurulmaya çalışıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Gazete haberlerinde de görüldüğü üzere Hilâfetin kaldırılmasından sonra bir sancak altında toplanamayan Müslümanlar, birbirinden bağımsız zayıf ülkeler olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ancak İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batılı misyoner devletlerin Arap dünyasındaki menfaat yarışları günümüzde dahi etkisini gösteren bir unsur olarak devam etmektedir.

Kaynakça

Akyüz. Yahya. Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları 1989.

¹⁰⁸ Neues Wiener Journal, 19 April 1924, 6.

Aytepe, Oğuz. “Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları”. Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 29-30 (Mayıs-Kasım 2002):15-29.

(Linzer) Tages-Post. 11 November 1924. Nr.260. 10.

(Linzer) Tages-Post. 9 Maerz 1924. Nr.58. 1.

(Linzer) Tages-Post. 18 Maerz 1924. Nr.65. 4.

(Linzer) Tages-Post. 20 Maerz 1924. Nr.67. 10.

(Neuigkeits) Welt Blatt. 1 Maerz 1924. Nr.51. 2.

(Neuigkeits) Welt Blatt. 5 Maerz 1924. Nr.54. 1.

(Neuigkeits) Welt Blatt. 9 Maerz 1924.Nr.58. 2.

(Neuigkeits) Welt Blatt. 12 Maerz 1924. Nr.60. 5.

(Neuigkeits) Welt Blatt. 13 Maerz 1924. Nr. 61. 12.

(Neuigkeits) Welt Blatt. 7 Oktober 1924. Nr.231. 5.

Allgemeiner Tiroler Anzeiger. 5 Maerz 1924. Nr.54. 1.

Allgemeiner Tiroler Anzeiger. 12 Maerz 1924. Nr.60. 1.

Allgemeiner Tiroler Anzeiger. 26 April 1924. Nr.96. 3

Allgemeiner Tiroler Anzeiger. 6 Oktober 1924. Nr.229. 6.

Arbeiter Zeitung. 5 Maerz 1924. Nr.64. 1.

Arbeiter Zeitung. 6 Maerz 1924. Nr.65. 3.

Arbeiter Zeitung. 7 Maerz 1924. Nr.66. 1.

Arbeiter Zeitung. 8 Maerz 1924. Nr.67. 1.

Arbeiter Zeitung. 14 Maerz 1924. Nr.73. 3

Arbeiter Zeitung. 23 Maerz 1924. Nr.82. 4

Arbeiterwille. 4 Maerz 1924. Nr. 63. 1.

Arbeiterwille. 5 Maerz 1924. Nr. 64. 1.

Arbeiterwille. 6 Maerz 1924. Nr.65. 3.

Arbeiterwille. 9 Maerz 1924. Nr.68. 2.

Bregener/ Vorarlberger Tagblatt. 5 Maerz 1924. 54.Folge. 3.

Bregener/ Vorarlberger Tagblatt. 10 Maerz 1924. 58.Folge. 2-3.

Das interessante Blatt. 13 Maerz 1924. Nr.11. 5.

Der Vorarlberger. 23 Maerz 1924. Nr.12. 3.

Die Neue Zeitung. 4 Maerz 1924. Nr.63. 1.

Die Neue Zeitung. 6 Maerz 1924. Nr.65. 2.

Die Neue Zeitung. 11 Maerz 1924. Nr.70. 3.

Die rote Fahne. 5 Maerz 1924. Nr.1466. 3.

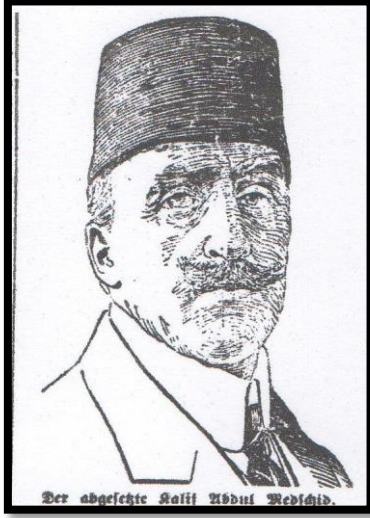
- Feldkircher Anzeiger. 8 Maerz 1924. Nr.19. 1.
- Feldkircher Anzeiger. 22 Maerz 1924. Nr.23. 1.
- Illustrierte Kronen- Zeitung. 20 Maerz 1924. Nr.8681. 5.
- Kleine Volks-Zeitung. 5 Maerz 1924. Nr.64. 1-2.
- Kleine Volks-Zeitung. 8 Maerz 1924. Nr.67. 2.
- Kleine Volks- Zeitung. 10 Maerz 1924. Nr.69. 1.
- Küçük. Cevdet. “Abdülmeçid”. Türkiye Diyanet İslâm Vakfı Ansiklopedisi. 1: 263-264. Ankara: TDV Yayınları. 1988.
- Lewis. Bernard. Modern Türkiye'nin Doğuşu. çeviri: Boğaç Babür Turna. 8. Baskı. Ankara: Arkadaş Yayınları. 2015.
- Linzer Tages-Post. 5 Maerz 1924. Nr.54. 1.
- Linzer Tages-Post. 6 Maerz 1924. Nr.55. 2.
- Linzer Tages-Post. 8 Maerz 1924. Nr.57. 1.
- Linzer Volksblatt. 5 Maerz 1924. Nr.54. 7.
- Linzer Volksblatt. 7 Maerz 1924. Nr.56. 2-3.
- Linzer Volksblatt. 9 Maerz 1924. Nr.58. 4.
- Linzer Volksblatt. 13 Maerz 1924. Nr.61. 9.
- Linzer Volksblatt. 25 April 1924. Nr.96. 6.
- Linzer Volksblatt. 12 Oktober 1924. Nr.236. 1.
- Neue Freie Presse. 3 Maerz 1924. Nr.21364. 1.
- Neue Freie Presse. 4 Maerz 1924. Nr.21365. 1.
- Neue Freie Presse. 7 Maerz 1924. Nr.21368. 5.
- Neue Freie Presse. 9 Maerz 1924. Nr.21370. 7.
- Neue Freie Presse. 13 Maerz 1924. Nr.21374. 3.
- Neue Freie Presse. 18 Maerz 1924. Nr.21439. 4.
- Neue Freie Presse. 20 Maerz 1924. Nr.21381. 8.
- Neue Freie Presse. 20 April 1924. Nr.21412. 8.
- Neue Freie Presse. 23 April 1924. Nr.21414. 23.
- Neue Freie Presse. 24 April 1924. Nr.21415. 11.
- Neue Freie Presse. 18 Mai 1924. Nr.21439. 4.
- Neue Freie Presse. 20 August 1924. Nr.21532. 3.
- Neue Freie Presse. 17 Dezember 1924. Nr.21646. 2.
- Neues Wiener Journal. 4 Maerz 1924. Nr.10880. 2.
- Neues Wiener Journal. 5 Maerz 1924. Nr.10881. 3.
- Neues Wiener Journal. 6 Maerz 1924. Nr.10882. 2.

Neues Wiener Journal. 9 Maerz 1924. Nr.10885. 3
Neues Wiener Journal. 11 Maerz 1924. Nr.10887. 2,6.
Neues Wiener Journal. 14 Maerz 1924. Nr.10890. 6
Neues Wiener Journal. 2 April 1931. Nr.13421. 9.
Neues Wiener Journal. 19 April 1924. Nr.10296. 6.
Neues Wiener Journal. 6 Oktober 1924. Nr.11093. 2
Neues Wiener Tagblatt. 4 Maerz 1924.Nr.63. 1.
Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe). 5 Maerz 1924. Nr.64. 2.
Neues Wiener Tagblatt. 9 Maerz 1924. Nr.68. 1.
Neues Wiener Tagblatt. 11 Maerz 1924.Nr.70. 5.
Neues Wiener Tagblatt. 12 Maerz 1924. Nr.71. 1.
Neues Wiener Tagblatt. 23 Maerz 1924. Nr.82. 5.
Österreichische Illustrierte Zeitung. 16 Maerz 1924. 34. Jahrgang/ 11. Heft. 13.
Österreichische Illustrierte Zeitung. 12 Oktober 1924. 34.Jahrgang/41. Heft. 31.
Pilsner Tagblatt. 5 Maerz 1924. Nr.64. 3.
Pilsner Tagblatt. 10 Maerz 1924. Nr.69. 1.
Pilsner Tagblatt. 13 Maerz 1924. Nr.72. 2.
Prager Tagblatt. 11 Maerz 1924. Nr.60. 2.
Prager Tagblatt. 5 Maerz 1924. Nr.55. 1.
Reichspost. 4 Maerz 1924. Nr.68. 4
Reichspost. 6 Maerz 1924. Nr.65. 1.
Reichspost. 8 Maerz 1924. Nr.67. 5.
Reichspost. 11 Maerz 1924. Nr.70. 2.
Reichspost. 12 Maerz 1924. Nr.71. 4.
Reichspost. 14 Maerz 1924. Nr.73. 4.
Reichspost. 5 April 1924. Nr.95. 3.
Reichspost. 5 Oktober 1924. Nr.275. 5.
Salzburger Chronik für Stadt und Land. 6 Maerz 1924. Nr.55. 2.
Salzburger Chronik für Stadt und Land. 9 Maerz 1924. Nr. 58. 9.
Salzburger Chronik für Stadt und Land. 13 Maerz 1924. Nr.61. 3
Salzburger Chronik 19 Maerz 1924. Nr.66. 8.
Salzburger Chronik für Stadt und Land. 8 Oktober 1924. Nr.230. 6
Salzburger Volksblatt. 5 Maerz 1924. Nr.54. 2.
Salzburger Volksblatt. 7 Maerz 1924. Nr.56. 2.
Salzburger Volksblatt. 12 Maerz 1924. Nr.60. 4.

- Salzburger Volksblatt: unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg. 24 Maerz 1928 (Samstag). Nr.70. 6.
- Salzburger Wacht. 5 Maerz 1924. Nr.54. 3
- Salzburger Wacht. 15 Maerz 1924.Nr.63. 11.
- Tagblatt. 6 Maerz 1924. Nr.55. 10
- Tagblatt. 9 Maerz 1924. Nr.58. 3.
- Tagblatt. 13 Maerz 1924. Nr.61. 10.
- Tagblatt. 21 Maerz 1924. Nr. 68. 8.
- Tagblatt. 25 Maerz 1924. Nr.71. 4.
- Tagblatt. 7 Oktober 1924. Nr.281. 9.
- Tagblatt. 17 Oktober 1924. Nr. 240. 2.
- Vorarlberger Volksblatt. 6 Maerz 1924. Nr.55. 2.
- Vorarlberger Landes-Zeitung. 8 Maerz 1924. Nr.57. 4.
- Vorarlberger Volksblatt. 9 Maerz 1924. Nr.58.2.
- Vorarlberger Landes-Zeitung. 13 Maerz 1924.Nr.61. 3.
- Vorarlberger Volksblatt. 14 Maerz 1924. Nr.62. 3.
- Vorarlberger Volksblatt. 6 April 1924. Nr.80. 3.
- Vorarlberger Landes-Zeitung. 8 April 1924. Nr.81. 2.
- Wiener Salonblatt. 19 Oktober 1924. Nr.20. 4.
- Wiener Sonn-und Montags-Zeitung. 6 Oktober 1924. Nr.40. 2.
- Wiener Zeitung. 4 Maerz 1924. Nr.53. 4
- Wiener Zeitung. 8 Maerz 1924. Nr.57. 6.
- Wiener Zeitung. 10 Maerz 1924. Nr.58. 3.
- Wiener Zeitung. 12 Maerz 1924. 5.
- Wiener Zeitung. 4 April 1924. Nr.79. 8.

EKLER

Ek 1: Azledilen Halife Abdülmecid- *Prager Tagblatt*, 5 Maerz 1924, Nr.55, 2.

Ek 2: “Das interessante Blatt” adlı gazetenin 17 Şubat 1924 tarihindeki yayınının 3. sayfasında yer alan resimler numaralandırılarak şu şekilde verilmiştir: 1. Halife Abdülmecid dini bir törende, 2-Muhalefetin öncüsü olan Fethi Bey bir toplantıda taraftarlarına Ankara Hükümeti’nin azledilmesi hususunda ateşli nutuk verirken, 3- İstanbul Avukatlar Odası Başkanı Lütfi Fikri Bey politik isyan nedeniyle mahkeme önünde kendini savunurken, bu dava sonunda beş yıl mecburi hizmete mahkûm edildi, 4- İstanbul basınının önde gelen editörleri yeni oluşturulan özel mahkemede (Bağımsızlık Mahkemesi) Ankara’nın Hilâfet karşıtı politikasını protesto etmekte suçlanırken, 5- Tanun gazetesi editör şefinin beraatı ve onunla birlikte eski Maliye Bakanı ve Jön Türkler Komitesinin lideri Hüseyin Cahit Bey birlikte mahkeme binasını terk ederken.

Ek 3: "Çekilme" başlığını taşıyan karikatürün alt kısmında şu sözler yazılmıştır: Ben Peygamberin yeşil sancağını ve sakalından bir kılı teslim etmek zorunda olduğumdan çok üzgünüm. Ancak, rahmetli meslektaşım Karl'ın yaptığı gibi mücevherleri de yanıma almama izin vermediklerinden, (bu durum) cumhuriyetçi bir kötülüktür. *Arbeiter Zeitung*, 7 Maerz 1924, Nr.65, 7.

